

A DIKTATÚRA ÉVTIZEDEI

A kötet a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS
A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC
TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt támogatásával valósult meg.

A DIKTATÚRA ÉVTIZEDEI

Tanulmányok, esszék, előadások 2.

Szerkesztette: Horváth Miklós

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet-
és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Piliscsaba
2013

A diktatúra évtizedei
Tanulmányok, esszék, előadások 2.

Szerkesztette: Horváth Miklós

Lektorálta:
M. Kiss Sándor
Horváth Miklós

Olvasószerkesztő:
Fehér Bence
a Magyar Írószövetség tagja

Kiadja a **Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar**
Történelemtudományi Doktori Iskola
Piliscsaba
<https://btk.ppke.hu>

Felelős kiadó:
Szuromi Szabolcs Anzelm

Tördelőszerkesztés, nyomdai előkészítés, borítógrafika:
Fodor Krisztina Dóra

A témakörben rendezett konferencia szervezésében és a kötet szakmai munkálataiban részt
vett, közreműködött a

Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület
(TITE)

www.tite.hu

© Horváth Miklós, a szerzők

ISBN 978-963-308-117-4ö
ISBN 978-963-308-119-8

Tartalomjegyzék

SZEKÉR NÓRA

A Magyar Testvéri Közösség nevű titkos társaság helye a magyar történelemben... 7

SZÖRÉNYI ATTILA

Az ÁVH vizsgálati struktúrája és munkaszervezési módszerei
a Standard-ügyben, 1949–1950 17

BANK BARBARA

Tóth Ferencnek és társainak szökési ügye – 1951 (Esettanulmány) 27

SÁVOLY TAMÁS

Totális diktatúra és közszolgálati rádiózás (1949–1957) 43

SZEKÉR NÓRA¹

A Magyar Testvéri Közösség nevű titkos társaság helye a magyar történelemben²

A Magyar Testvéri Közösség nevű titkos társaság létezéséről a Szabad Nép 1947. január 5. számából értesülhetett első ízben a közvélemény. E naptól kezdve azonban hosszú hónapokon keresztül a Közösséggel kapcsolatos hírek uralták az újságok főoldalait. Ugyanis e titkosan működő társaságot nem kevesebbel vádolták, mint hogy egy széles körű köztársaság-ellenes összeesküvés szervezésének koordinátori szerepére vállalkozott. Egységbe toborozta a magyar társadalom reakciós elemeit, hogy egy összeesküvés formájában visszaállítsa a Horthy-rendszer állami és politikai berendezkedését. A köztársaság és a demokrácia megdöntését akár erőszakos úton is elképzelhetőnek tartották. Ennek jegyében megkezdték a fegyveres felkelés kirobantásának előkészítését. Az államvédelmi szervek éberségének köszönhetően azonban sikerült még az előkészítő fázisban leleplezni az összeesküvőket, elhárítva ezzel a fiatal magyar demokráciát veszélyeztető első komoly, szervezett támadást – összegzik az eseményeket a korabeli sajtókiadványok.

A történet azonban a Közösség és a vélt összeesküvés leleplezésével nem zárult le. A Kommunisták Pártja érvelése szerint ugyanis a nyomozati anyagok és a Közösség által szervezett összeesküvés széleskörű felgöngyölítése bebizonyították, hogy a Horthy-rendszert visszaálmodók tábora messze nincs elszigetelődve a magyar társadalmon belül. Az események bizonyossága szerint a magyar köztársasági államrendet veszélyeztető reakciósok nem csupán a hatalmukat veszített periferiális klikkek és csoportocskák között találhatóak, hanem a hatalmi elit legmagasabb rangú tagjai között is. A nyomozati anyagok egyértelműen bizonyítják ugyanis – a kommunisták Pártja érvelése szerint –, hogy a Közösség kapcsolatrendszerén keresztül a

¹ A PPKE BTK volt hallgatója, a Történelemtudományi Doktori Iskolán szerzett tudományos - PhD. - fokozatot. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² A témakörrel kapcsolatos további részleteket lásd: Szekér Nóra, *A Magyar Testvéri Közösség története*, Norma Nyomdász Kft., Budapest, 2010.

tervezett összeesküvés szálai elérnek a politikai hatalmat gyakorló pártokig, de elsősorban a Kisgazdapártig és annak vezető politikusaiig, Kovács Béláig, Nagy Ferencig, Varga Béláig. A Kisgazdapártnak és vezető politikusainak a sorsa ezeknek a vádaknak a tükrében megpecsételődött, hiszen a magyar politikai életben nem lehet helye olyan politikai erőnek, amely nem kevesebbel kompromittálta magát, mint az államrend fegyveres úton való megdöntésére tett kísérletben való bűnrészesség vádjával. Ahhoz pedig nem férhetett kétség, hogy a reakciónak a társadalomba való ilyen mértékű beágyazottsága mellett az államvédelmi szervek éberségére szükség van, annak minden következményével együtt.

A Közösség által vezetett összeesküvéses ügy kapcsán egy 7 perből álló persorozat megrendezésére került sor, melynek során 229 vádlottat ítéltek el. Egy vádlottat, Donáth Györgyöt halálra ítélték. Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát 1947. február 25-én „földalatti szovjetellenes, fegyveres terrorista csoportok kialakításában és a szovjet hadsereg ellen irányuló kémkedés megszervezésében való aktív részvétel” vádjával letartóztatták, és minden törvényes eljárás nélkül elhurcolták. Ausztria szovjet megszállási zónájának börtöneiben, majd a Szovjetunió különböző börtöneiben töltött 9 év után halálos betegen térhetett haza. Varga Béla és Nagy Ferenc lemondásra kényszerültek, és az emigrációba menekülés mentette meg őket Kovács Béla sorsától.

A Magyar Közösség leleplezése tehát a II. világháború utáni magyar történelem alakulása szempontjából sorsdöntő pillanat. És nem csupán politikatörténeti következményei miatt. E persorozat kapcsán az is egyértelművé vált, hogy nem egy demokratikus rendszer, hanem egy kemény diktatúra van kibontakozóban. E perben alkalmazott módszerekkel a szovjet irányítás alatt álló kommunista párt világossá tette, hogy a magyar politikai élet játékszabályai már nem a jogállamiság mentén működnek. E pertől kezdve a magyar politikai élet a diktatórikus rendszerek logikája szerint működik, amikor a hivatalos állásponttól eltérő politikai koncepció gyanúja is az összeesküvés vádjával fenyeget.

Ebben a politikai színdarabban főszerepet osztottak a Magyar Testvéri Közösségre. A persorozat koncepciójának megfelelően a tárgyalásokat megelőző sajtóhadjáratban és a vádpontokban egy olyan titkosan működő terrorista szervezet képe rajzolódott ki, mely minden bomlasztó és a fiatal magyar „demokráciát” veszélyeztető cselszövés melegágya, a reakciós és fasiszta elemek gyülekezőhelye. „A vádirat – bocsánatot kérek, nem tudok más kifejezést használni – »hemzseg« az ellentmondásoktól és olyan állításoktól, amelyek a bizonyítás és az eljárás során a legcsekélyebb bizonyítást sem nyerték” – összegzi a vádpontokkal kapcsolatos véleményét

a halálraítélt Donáth György utolsó szó jogán elmondott beszédében. Természetesen ma már vitán felül áll a persorozat koncepciózus megközelítése és Donáth Györggyel ebben a tekintetben senki sem szállna vitába.

A Magyar Testvéri Közösség nevű társaság létezése azonban a valóság, nem a koncepció szüleménye. Valóban működött, és valóban titkosan, a konspirációs szabályoknak megfelelően. Milyen társaság volt tehát ez a Magyar Közösség, kik voltak a tagjai, milyen szellemben működött és milyen szerepet játszott a magyar történelemben?

A MAGYAR TESTVÉRI KÖZÖSSÉG RÖVID TÖRTÉNETE ÉS SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

Az 1920-as évektől működött – nyílt alapszabállyal és legális keretek között – egy Rákóczi Balatonfürdő Egyesület nevezetű szervezet, melynek tagjai balatonszepezdi telektulajdonosok voltak, akik egyesületi formában kívánták a baráti kapcsolataikat ápolni. Ezen egyesület a valóságban azonban fedőszerve volt egy titkosan működő társaságnak, melyet a beavatott tagok egymás között csak Közösségként emlegettek. E titkosan működő Közösség előzményei feltehetőleg egy Erdélyben működő társaságig nyúlnak vissza. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a kezdetben pár száz főre tehető társaság tagjai nagyrészt Erdélyből áttelepült értelmiségiek voltak, akik egymást igyekeztek segíteni a trianoni Magyarország nyújtotta szűkös lehetőségek között. Az erdélyi előzmények meghatározták a Közösség szellemi irányultságát is. A kezdetektől fogva fő feladatuknak a nemzeti érdekek érvényesítését tekintették. A trianoni Magyarország helyzetét, társadalmi problémáit a hazáját vesztett erdélyi értelmiségiek szemszögéből látták.

Az 1930-as évek elejétől egy Rákosi Jenő nevezetű postatiszt vezető szerephez jutott a Közösségen belül. Szervezőmunkájának köszönhetően fellendült a közösségi élet, megújította a szervezeti kereteket, valamint széleskörű tagtoborzásba kezdett. A tagfelvétel nem korlátozódott az erdélyi értelmiségiekre. Mindenki tagja lehetett a társaságnak, akit a közösségi szóhasználat szerint „jó magyar embernek” tartottak. Ennek köszönhetően a társaság taglétszáma megsokszorozódott. A megnövekedett szervezeti keretekkel együtt azonban egyre több vitás kérdés merült fel, valamint Rákosi Jenő személyével kapcsolatban is bizalmatlanság alakult ki. Odáig fajult a helyzet, hogy 1938-ban szakadáshoz vezettek az ellentétek. A Rákosi Jenőtől függetlenedők tábora ekkor vette fel

a Magyar Testvéri Közösség nevet. Új fedőszervnek a budapesti székhellyel működő Honszeretet nevű társadalmi egyesületet választották. A korábban asztaltársaságokra tagolódó szervezeti kereteket teljes mértékben átalakították. A tagokat 10–15 fős családokba osztották, a családokat nemzetségekbe, azokat hadakba, a hadakat pedig törzsekbe szervezték. Magyarország német megszállásáig 3 budapesti és 4 vidéki had épült ki, ami összesen egy törzset jelentett, hozzávetőleg 3000 főt. A családok legnagyobb részét szakmák szerint alakították ki, egy családba azonos területen dolgozó közösségi tagokat szerveztek, hogy így hatékonyabban tudják egymást a szakmai életben segíteni. A legmegbízhatóbb tagokat úgynevezett munkacsaládokba osztották, amelyeknek a feladata a Közösség szervezeti kereteinek működtetése volt. Ilyenek voltak többek között a tagtoborzó családok, az új tagok kiképzésével foglalkozó családok, a Közösség pénzügyeit rendező családok, a titkosság jegyében egymást sem ismerő tagság és a vezetőség közötti kommunikációért felelős szószóló családok.

A Közösség ebben az 1938-ban megszervezett formájában működött egészen 1944 márciusáig, amikor a Vezetőség a német megszállás következtében beszüntette szervezeti működését, és a közösségi szóhasználat szerint „téli álomba merült.” Tevékenységének fénykora, amikor a legnagyobb taglétszámmal és ennek megfelelően a legnagyobb befolyással rendelkezett, lezárult. A II. világháború után felmerült a vezetőségben és tagságban is a szervezeti keretek újjászervezése, a Közösség „élesztése”, de erre már nem kerülhetett sor. A pernek köszönhetően a Közösség története tragikus fordulatot vett, vezetőinek nagy részét bebörtönözték, a tagnévsor pedig bekerült az államvédelmi szervek karterékába, ami a névsoron szereplők számára a Rákosi- és a Kádár-rendszerben egyaránt egy életre szóló megbélyegzést jelentett.

A KÖZÖSSÉG SZELLEMISSÉGE

A Közösség egy olyan titkos társaság, amely nem egy politikai pártot, társadalmi csoportot, vagy vallási felekezetet kíván a háttérből a titkos társaságok sajátos eszközeivel támogatni, hanem sokkal inkább egy szellemiséget, amelynek a lényege a magyar nemzeti érdekek érvényesítése. Ez a célkitűzés azonban a Közösség eszmerendszerében nincs további alpontokra szedve. Ez azt jelenti, hogy nincs a Közösségnek pontokban definiált ideológiája, amely előirányozza a magyarság érdekeinek eléréséhez vezető helyes utat. E célkitűzés emiatt nem vált politikai irányvá merevedett cselekvési programmá, hanem sokkal inkább megmaradt

küldetésnek, szellemiségnek, amely elsősorban értékrenden, mentalitáson, szemléletmódon keresztül értelmezhető. Ha a hagyományos értelemben vett csoportkategóriák, mint származás, társadalmi osztályhoz való tartozás, politikai vagy vallási hovatartozás stb. mentén szeretnénk a közösségi tagság kritériumait meghatározni, csak igen erős feltételekkel érvényes megállapításokra jutunk. Mert való igaz, hogy a magyar származás (magyar származásúnak kellett lenni apai ágon és anyai nagyapai ágon) a tagfelvétel kritériumai közé tartozott, de ennek ellenére a Közösség legbefolyásosabb tagjai között is számosan voltak idegen származásúak, köztük például Rákosi Jenő, aki zsidó származású volt, vagy Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki ugyancsak nem magyar származású szülők gyermeke. Ezeket az alapelveket ugyanis nem érvényesítették feltétel nélkül, a származási kritériumot nem antropológiai, biológiai alapon tartották fontosnak, hanem – ahogy ezt az egyik vádlott a Népbíróságon megfogalmazta – inkább pszichológiai, öntudati alapon.

Elmondható, hogy a Közösség tagjainak nagy része a középosztályból került ki, de nem kizárólagosan. A Közösség nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a munkásság köreiből is folytasson tagtoborzást, bizonyítja ezt, hogy a munkásnemzettség vezetőjét a legfelsőbb vezetőségbe is beválasztották. A magyar parasztság soraiból, bár feladatuknak tűzték ki, nem tudtak tagokat beszervezni, de a parasztság helyzetét a legégetőbb társadalmi problémának tekintették.

A politikai hovatartozás tekintetében pedig a legszínesebb kép tárul elénk. A baloldaltól a szélsőjobbba a politikai szekértáborok legkülönbözőbb tagjai képviseltették magukat a Közösségben.

Ennek oka azzal magyarázható, hogy a Közösség a feladatát abban látta, hogy összegyűjtse és támogassa azokat az embereket, akik a magyarságért tenni akaró, közösségi szóhasználat szerint „cselekvő életet” képesek élni, akár a saját egyéni érdekeiket is alárendelve ennek a célnak. Ez a feltétel azonban nem köthető egyetlenegy politikai vagy vallási irányzathoz, sem társadalmi osztályhoz, sőt pont azt célozza, hogy minden társadalmi, gazdasági, szellemi vagy politikai csoportosulásban a magyarság érdekeit előtérbe helyező tendenciákat erősítse. Nem tartotta feladatának, hogy meghatározza, a magyarság szempontjából mi a helyes politikai irány vagy válságkezelő program, ezért nyitott volt minden olyan irányzat felé, amelyben nem látta a magyar nemzeti szuverenitás veszélyeztetését. A Közösség ebből az ideológiájából adódóan állt szemben alapállásként a II. világháború alatt a német, a háború után a szovjet térhódítással. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a magyar nemzeti érdekek védelme nem jelentheti a közösségi felfogás szerint az „aki nincs velünk, az ellenünk

van” szemléletét. A Közösség önmeghatározásában kiemelte, hogy „önvédelemre” szövetkezett, bizonyos tendenciákat kíván erősíteni, de nem a bomlasztást vagy a támadó magatartást tartja feladatának.

A KÖZÖSSÉG TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A Közösség gyakorlati tevékenysége ideológiájából fakadt. Céljai megvalósítása érdekében két fő irányban tevékenykedett. Egyrészt folyt egy belső munka, mely a tagok kiválasztásából, neveléséből, összetartásából állt, másrészt egy külső munka, mely a magyar közélet, a szellemi, gazdasági, társadalmi és politikai élet „befolyásolását” célozta. E két munkaterület azonban szervesen összefonódott egymással, ugyanis a Közösség a céljait legfőképpen a megfelelő tagok kiválasztásával és azok támogatásával gondolta kivitelezni. A gazdasági, szellemi és társadalmi élet minden területén minél több közösségi tag legyen, és minél több közösségi tag legyen kulcspozícióban, hogy ezekből a pozíciókból szolgálják a közösségi elveket.

A Közösség lehetőségeit tehát elsősorban tagjainak száma és társadalmi státusza határozta be. Mivel a társadalmi elit, a Horthy-korszak közéletének legbefolyásosabb tagjai lényegében nem képviseltették magukat a Közösségben, a kormányzásra, a politikai élet irányítására a Közösség nem tudott különösebben nyomást gyakorolni. Fent említettük, hogy bár voltak munkásemberek is a Közösség soraiban, alapvetően a középosztály értelmiségi tagjai alkották a tagság jelentős részét. A Közösség tehát elsősorban középszinten tudott érvényesülni, minisztériumokban osztályvezetői szinteken, vidéken megyeszékhelyeken, közszolgálati vállalatok vezetőiként, középszintű gazdasági vállalkozások irányítóiként. Egy az ÁVO-n 1947-ben készült összesítés szerint a MÁV, a BESZKÁRT, az Elektromos Művek, a Fővárosi Gázművek, a Vámhivatal, az Országos Statisztikai Hivatal, a MÁVAG irányításában csúcsvezetői szinten 4–5, középvezetői szinten pedig akár 50 fölött is lehetett a közösségi tagok száma. A Nemzeti Banknál, a Postatakarékpénztárnál, az Országos Központi Hitelszövetkezetben, az Anyag- és Árhivatalban és lényegében az összes jelentős állami intézmény vezetőségében lehetett találni közösségi tagokat. A Közösség különösen nagy hangsúlyt fektetett a minisztériumokra mint olyan intézményekre, ahol középszinten a lehető legközvetlenebb befolyást lehet gyakorolni az ország irányítására. De az egyetemek tanszékein és a tudományos életben is nagy számban voltak jelen a Közösség tagjai.

A Horthy-korszakban virágzó egyesületi életnek, társadalmi szervezeteknek, ifjúsági mozgalmaknak is fontos figyelmet szentelt a Közösség. E szervezeteken belül tagjain keresztül próbálta a helyesnek ítélt tendenciákat támogatni. Számos esetben anyagi támogatást is nyújtott a közösségi szempontok szerint hasznosnak tűnő egyesületeknek. A népi mozgalom támogatása kiemelt szerepet kapott a Közösség munkájában, hiszen egy olyan szerveződésről volt szó, amely lényegét tekintve a közösségi alapelvek újrafogalmazása egy legálisan működő mozgalom keretei között. Létrehozták a Magyar Irodalompartoló Társaságot, amely komoly anyagi támogatást nyújtott számos népi írónak, valamint kulturális rendezvények, irodalmi estek, könyvnapok szervezéséhez is segítséget nyújtott. A Közösség saját tőkéjéből könyv- és lapkiadót alapított, mely elsősorban a népi írók könyveit adta ki. Ugyancsak saját tőkéből és közösségi irányítás alatt szerkesztették a *Magyar Élet* és a *Magyar Út* című országos jelentőségű folyóiratokat, melyek a népi mozgalom orgánumaivá váltak.

A Közösség a '30-as évek végétől a magyar érdekeket leginkább veszélyeztető fenyegetést a náciizmusban látta, és legfőbb feladatának a német térhódítás ellensúlyozását tekintette. Ennek jegyében a Közösség összegyűjtötte azoknak a „megbízható”, befolyásos embereknek a névsorát, akikre egy németellenes munkában számítani lehet. A taggá való beszerzésnek is egyre fontosabb kritériumává vált a németellenes beállítódás.

A Közösség tagjainak mindig is kötelezettségei közé tartozott egyfajta hírszerzési tevékenység, ami azt jelentette, hogy minden olyan történet, amely „magyar érdekeket sértett”, figyeltek, és igyekeztek azokról ellenintézkedés foganatosítása céljából az illetékes személyeket, szervezetet tájékoztatni. Ez a „hírszerzés” a náciizmus előtérbe kerülésével egyre erőteljesebben a „németveszély” elhárítására irányult, és egyre szervezettebb formát öltött. Az így szerzett információkkal a német gazdasági és politikai térhódítást igyekeztek sabotálni.

Az 1944. március 19-i német megszállás után a vezetőség azonban a szervezetre és a tagokra nézve veszélyesnek ítélte a további munkát, felfüggesztette a Közösség működését, és egyéni elbírálásra bízta az ellenállásban való további részvételt. A Közösség így tehát szervezeti formában nem vett részt az ellenállásban, de tagjainak egy jelentős része, közülük számosan a vezetőségi tagok közül is aktív munkát vállalt a németellenes ellenállásban. Hamza D. Ákos 1947-ben megjelent *Harcunk a szabadságért* című művében friss élmények alapján gyűjtötte össze a közösségi tag Bajcsy-Zsilinszky Endre által vezetett Magyar Nemzeti

Felkelés Felszabadító Bizottságában részt vevő 9 csoportot. Szinte mind a 9 csoportban képviseltették magukat a Magyar Közösség tagjai, számos esetben a csoportok vezetőségében foglaltak helyet. Kiemelten fontos szerepet játszottak a Közösség ellenállási szerveként is emlegetett Magyar Függetlenségi Mozgalomban, melynek vezetői és tagjai szinte kivétel nélkül közösségek voltak. A közösségi per vádlottjainak jelentős része aktív tagja volt az ellenállásnak, többen közülük a Gestapo börtöneinek rabjaiként élték meg a háború végét.

A KÖZÖSSÉG TEVÉKENYSÉGE A HÁBORÚ UTÁN

A Közösség szervezeti kereteinek működését a német megszállás következtében beszüntette. A háború után azonban, látva a szovjet érdekek egyre erőteljesebb térhódítását, a tagok közül sokan a Közösség újjászerveződésének szükségességét hangsúlyozták. Még mielőtt azonban az újjászerveződés kérdését érdemben megvitathatták volna, az ÁVO felderítő munkája következtében a Közösség lelepleződött. Ami pedig a belügyi szerveket a Közösség nyomára vezette, az egy a Kecskeméti utcában rendszeresen találkozó, főleg vezérkari tisztekből álló hét fős társaság volt. A vezérkari tisztek rendszeres összejövetelei gyanút keltettek a biztonsági szervekben, ezért a szomszéd lakásból lehallgatták a találkozókat, a résztvevőket pedig megfigyelték. Az összejövetelek gyanúságát tovább fokozta, hogy a társaság magát Földalatti Fővezérségnek nevezte, vezetőjüknek pedig Dálnoki Veress Lajost tekintették, a volt vezérezredest, akit Horthy Miklós az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet előtt akadályoztatása esetén „*homo regius*”-szá nevezett ki. A hét embert az a meggyőződés hozta össze, hogy a szovjet jelenlét miatt a magyar hadsereg fontos pozícióit a szovjet érdekeket kiszolgálók hada árasztotta el. Ezért úgy gondolták, hogy számba veszik azokat a megbízható katonatiszteket, akik a szovjet csapatok távozása után leválhatnak a kompromittálódott vezérkart. A társaság tagjai közül csak négyen voltak a Közösség tagjai, de ez is elég volt ahhoz, hogy rajtuk keresztül a nyomozás eljusson a Közösség újjáélesztése ügyében rendszeresen találkozó közösségi vezetők közül álló csoportig.

Egy katonákból álló Földalatti Fővezérség, melynek vezetője a Horthy által kinevezett „*homo regius*” és egy titkos társaság, melynek soraiban tekintélyes jobboldali politikusokat is találni, nagyon jó alapanyagul szolgált az MKP-nak ahhoz, hogy egy horthysta alapokon álló összeesküvésé gyúrhassa a szálakat. De a Kommunista Párt számára nemcsak ezért volt

óriási értékű a Közösség leleplezése. Az a tagság, amely azon az alapon szerveződött, hogy elutasít mindenféle idegen érdekek előtérbe helyezését a magyarral szemben, természeténél fogva utasítja el a Szovjetunióból irányított Kommunista Párt célkitűzéseit.

A Közösség leleplezésével az ÁVO nagy lépést tett előre a magyar társadalom feltérképezése szempontjából. Olyan több ezer fős névsorhoz jutott középszinten befolyásos és politikailag aktív emberekről, melynek minden tagja potenciális ellenfele volt a moszkovita vonal törekvéseinek.

SZÖRÉNYI ATTILA¹

Az ÁVH vizsgálati struktúrája és munkaszervezési módszerei a Standard-ügyben, 1949–1950

Az ún. Standard-ügy a Standard Villamossági Rt. amerikai tulajdonú híradástechnikai vállalat vezetősége és számos velük kapcsolatba hozható személy ellen Budapesten lezajlott nagyszabású kirakatper volt 1950 februárjában. Az ügyben 1949 novemberében kezdődtek meg a letartóztatások. A magyar tisztségviselők mellett helyet kapott a vádlottak padján a külföldi tulajdonos két képviselője, az amerikai állampolgár Robert Vogeler és a brit Edgar Sanders is. A perben két halálos ítélet született, Geiger Imre Standard-vezérigazgatót és Radó Zoltán nehézipari minisztériumi főosztályvezetőt kivégezték. Az ügyben három zárt mellékper is lezajlott, ezek egyikében ítélték el például Kozma László² világhírű, Kossuth-díjas mérnököt.

A Standard-ügy az Államvédelmi Hatóság intézménytörténete és – legfőképpen – vizsgálati struktúrája szempontjából kulcsfontosságú időszakban zajlott: a vizsgálat ideje alatt jött létre az önálló ÁVH, valamint ekkor állt fel a Vizsgálati Főosztály. Az ügy szinte teljes épségben fennmaradt irategyüttesét a témához kapcsolódó más forrásokkal kiegészítve megismerhetjük az éppen átszerveződő Hatóság vizsgálatainak intézményi hátterét és munkaszervezési módszereit, valamint a Rajk-ügy idejére jellemző belső viszonyok rekonstruálásához is támpontokat kapunk.

¹ A PPKE BTK volt hallgatója, a Történelemtudományi Doktori Iskolán szerzett tudományos - PhD. - fokozatot. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² Kozma ügyéről lásd Szörényi Attila: Áldozat: a magyar telefonipar. Kozma László a Standard-ügyben, 1949–1950 (1954). In: M. Kiss Sándor – ifj. Bertényi Iván – Fejérdy Gergely (szerk.): *A mában élő tegnapok. Tanulmányok a XIX. és XX. század történetéhez.* Khronosz 2. PPKE BTK, Piliscsaba, 2011. 221-256. o.

A VIZSGÁLAT INTÉZMÉNYI HÁTTERE

Az 1949. év végi változások értékeléséhez szükséges szót ejteni a kiindulási állapotról is, azonban az ÁVH 1950 előtti vizsgálati szerveire nézve nem áll rendelkezésre megfelelő szakirodalom, ezért erre vonatkozóan leginkább volt államvédelmi tisztek visszaemlékezéseire kell hagyatkozni.

1949. december 28-ig, azaz az önálló ÁVH új szervezettel történő felállításáig az államvédelemnek nem volt külön a vizsgálatok lebonyolítására specializálódott részlege. Az operatív osztályok vitték végig az ügyeket, „az összes feladatot ellátták a felderítéstől a realizálásig.”³ A későbbi Vizsgálati Főosztály csírájának, a korábban VIII. alosztálynak nevezett jogügyi részlegnek már csak közvetlenül az ügyek bíróságra kerülése előtt jutott némi szerep:

„gyakorlatilag a régi fogalmazói karnak a feladatait látta el. Vagyis azokat az ügyeket, amelyek a bíróság elé kerültek az illetékes operatív osztályról, felülvizsgálta, megfogalmazta végleges jegyzőkönyveiket vagy ellenőrizte, hogy az elkészült jegyzőkönyvek alkalmasak-e az ügyészséghez való átadásra, a tényállásnak van-e alapja, elegendő-e a bírósági eljárásra.”⁴

A Standard-ügy vizsgálata még a régi rendszer szerint indult meg: az ügyben nyomozást folytató két operatív alosztály, az Ipari (Üzemi) és a Kémelhárító Alosztály kezdte meg a kihallgatásokat is. Ezt Bolgár Pál, az Ipari Alosztály akkori vezetőjének 1954-es feljegyzése bizonyítja:

„Dékán István [alezredes, a Kémelhárító Alosztály vezetője ...] és én eszközöltük az első kihallgatásokat a »Standard« ügyben. Geiger első kihallgatását előre meghatározott terv szerint folytattuk.”⁵

A vizsgálatok terén jelentős változást hozott az 1949. év végével felálló új szervezet. A Vizsgálati Főosztály létrehozásának körülményei az elégtelen, illetve ellentmondó források miatt csak homályosan ismertek, de a Standard-ügyhöz kapcsolódó dokumentumok e témában is fontos adalékokkal szolgálnak. Az önálló ÁVH megalakulásakor életre hívott főosztályok közül a VI. (Jogi és Börtönügyi) Főosztály, illetve annak VI/1. (Jogi) Osztálya lett a vizsgálatok, nyílt nyomozások lefolytatásáért felelős

³ Szendy György kihallgatási jkv, 1956. okt. 9. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9 V-150019/4 Farkas Mihály és társai, 187. o.

⁴ Interjú Décsi Gyulával. Kézirat. 1984. Az interjút készítette: Zinner Tibor. (Másolat a szerzőbirtokában.) 91. o.

⁵ Bolgár Pál feljegyzése, 1954. jan. 20. ÁBTL 2.1 V/4 „Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső” (V-142822/1) 23. o.

részleg.⁶ Ezzel az operatív és a vizsgálati munka szervezetenként is elkülönült egymástól a Hatóságon. A „Vizsgálati Főosztály” és „Vizsgálati Osztály” elnevezést azonban csak később, 1950 márciusában vette fel a főosztály és annak 1. osztálya.⁷

Décsi Gyula volt államvédelmi alezredes 1984-es interjújában elmondta, hogy a Standard-ügy volt az újonnan felállított vizsgálati szerv legelső ügye. „A Standard-ügy kivizsgálását már az új Vizsgálati Osztály végezte”⁸ – mondja Décsi, aki máshol „a közben megalakult vizsgálati főosztályra”⁹ hivatkozik. Décsi elmondja, hogy az új főosztály megalakulásakor „kerültek a Vizsgálati Osztályra ... az operatív osztályokról azok a nyomozók, akik eddig ott kihallgatásokat folytattak: Károlyi Márton, Vajda Tibor ..., Faludi [Ervin] és még néhányan, akik azután a vizsgálatokat folytatták.”¹⁰

A Décsi által közölt információkat más források is megerősítik. Faludi Ervin akkori államvédelmi főhadnagyról a Standard-ügy dokumentumai¹¹ és saját elmondása¹² is bizonyítják, hogy valóban az új szervezet felállításakor, január első napjaiban kezdett az ügyön dolgozni (Radó kihallgatásával). Szántó György volt államvédelmi főhadnagy beszámolója is idevág:

„Én csak a vizsgálati főosztály megalakulása után kapcsolódtam be a vizsgálati munkába. Megjegyezni kívánom, hogy én tiltakoztam vizsgálati munkára történt beosztásom ellen, helyesebben kifejezetten kértem, hogy továbbra is a kémelhárítás vonalán foglalkoztassanak. Ennek ellenére vizsgálati munkára osztottak be. Először a Standard-ügyben Geigerrel foglalkoztam.”¹³

⁶ Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950-1953). *Betekintő*, 2009/2. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (Letöltve: 2009. 06. 26.)

⁷ Papp István: A Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának szervezettörténete (1956-1962). *Betekintő*, 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_papp (Letöltve: 2012. 11. 20.)

⁸ Interjú Décsi Gyulával. 104. o.

⁹ Décsi Gyula sk. feljegyzése, 1956. ápr. 19. Magyar Országos Levéltár (MOL) M-KS-276. f. 62. cs. 203. ó. e. MDP KV Iroda, A Farkas Mihály tevékenységét vizsgáló bizottság iratai. 26. o.

¹⁰ Interjú Décsi Gyulával. 91-92. o.

¹¹ Jelentés, 1950. jan. 5. Budapest Főváros Levéltára VII.5.e B.XL.1789/1950 Standard-per (a továbbiakban: BFL-Standard) V-600/40, 23-24. o.

¹² Faludi Ervin kihallgatási jkv, 1956. aug. 7. MOL XX-10-k 51727/1957/II. dosszié

¹³ Szántó György kihallgatási jkv, 1956. okt. 10. ÁBTL 3.1.9 V-150019/1 Farkas Mihály és társai, 4-5. o.

A Geigerről szóló fogda-¹⁴ és egyéb¹⁵ jelentések bizonyítják, hogy Geiger valamikor 1949. december 24. és 1950. január 5. között valóban új kihallgatót kapott. Több forrás és egybevágó adatok támasztják tehát alá, hogy az új vizsgálati részleg első ügye a Standard-ügy volt. A Standard-ügyben már folyó vizsgálatot megalakulásakor „azon melegében” átvette az új VI. főosztály.

A fentiekből látható, hogy Décsi – és más résztvevők – emlékezetében a mindössze három hónapig érvényes „Jogi és Börtönügyi Főosztály” elnevezés nem maradt meg, pedig januárban még bizonyosan nem „Vizsgálati” volt e részleg neve, márciusban pedig a Standard-ügy fővonala már lezárult, tehát Décsi és Szántó bizonyosan a „Jogi és Börtönügyi Főosztályra” utal. Le kell azonban szögezni, hogy a források bizonyítják: a megalakuló új főosztály már a kezdetek óta – tehát januártól – az új felfogásban (operatívától elkülönített tisztán vizsgálati munka) tevékenykedett, nem arról van szó tehát, hogy a valódi szemléletváltás esetleg csak márciusban, a „Vizsgálati Főosztály” név felvételekor történt volna meg. Décsi fenti információiból egyértelmű, hogy a VI. Főosztály a Standard-ügyben a korábbi gyakorlattal felhagyva már az új felfogás szerinti vizsgálati munkát végzett. Az új főosztály megalakulásával tehát már rögtön januárban (illetve december utolsó napjaiban) az új szemléletű, önálló vizsgálati szerv jött létre, és a márciusi névváltoztatás csak utólag igazította a főosztály elnevezését annak már kialakult tevékenységéhez.

A Décsi Gyula által elmondottakból ugyanakkor az is kiderül, hogy a Vizsgálati Osztályt Poljakov alezredes, az ÁVH-hoz vezényelt szovjet vizsgálati tanácsadó szervezte meg a Hatóságon, ami a tanácsadók „egyik első intézkedése” volt. Décsi a jelek szerint – ebben az esetben – egyetértett Poljakovval, és az intézmény szempontjából valóban logikus érvelés az, hogy „helytelen, ha a kihallgatásokat abban nem eléggé jártas emberek folytatják, mert az operatív osztályok feladata az operatív munka, a vizsgálatok lefolytatása viszont a vizsgálati osztályé.”¹⁶

Mivel tehát a fentiekből világos, hogy a Poljakov által kidolgozott struktúra már rögtön az 1949. december 28-i rendelet életbelépésekor felállt, azaz az ÁVH önállósodását is eredményező változtatáscsomag szerves része volt, ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy már az önálló ÁVH-t létrehozó rendelet kidolgozására is nagy hatással lehetek a szovjet tanácsadók. Ez alátámasztja Noszkova orosz történész

¹⁴ 3 db jelentés, 1949. dec. 24 és 29., 1950. jan. 8. BFL-Standard V-600/30, 6., 8. és 9. o.

¹⁵ Jelentés, 1950. jan. 5. BFL-Standard V-600/40, 3. o.

¹⁶ *Interjú Décsi Gyulával.* 91. o.

megállapítását, mely szerint Magyarországon (és Csehszlovákiában) a szovjet tanácsadók tevékenysége nyomán lett – szovjet mintára – önálló hatóság az állambiztonsági szervezet.¹⁷ Décsinek az a megjegyzése, miszerint „az új tanácsadók 1950-ben átszervezték az ÁVH-t”, szintén arra utal, hogy az 1950 legelején felálló új ÁVH-struktúra a tanácsadóknak tulajdonítható.¹⁸

A Standard-ügy vizsgálata tehát intézménytörténeti szempontból igen érdekesen alakult. Az első kihallgatásokat még – a régi logika szerint – az operatív/hálózati alosztályok végezték, nevezetesen a Kémelhárító és az Ipari Alosztály. Az egyre növekvő számú letartóztatott – 1949. december 15-én 18 fő,¹⁹ 1950. január 10-én 22 fő²⁰ – miatt azonban fokozatosan bevontak más területeken dolgozó, „mozgósítható” tiszteket. (Erre már csak a külföldi őrizeteseik által megkövetelt nyelvtudás miatt is szükség volt. Sanders meg is jegyezte a cellatársának, hogy milyen gyengén áll az ÁVH az idegen nyelvek tekintetében.)²¹

Az új vizsgálati szerv felállításakor számos új kihallgató kapcsolódott be az ügybe, azonban nem volt megoldható, hogy az új egység azonnal átvegyen minden kihallgatást, ezért egészen az ügy lezárásáig részt vettek operatív tisztek is a vizsgálatban, de ebben egyes esetekben nyelvi, illetve presztízsszemponatok is közrejátszhattak (Sandersszel például végig Dékán foglalkozott). Az ügyben végrehajtott tanúkihallgatásokat nem az ügyön dolgozó tisztek végezték.²²

A források arról is beszámolnak, hogy a különféle részlegektől az ügyre irányított kihallgatók között konfliktusok is kialakultak. Bolgár Pál beszámol róla, hogy a vizsgálat kezdetén

„Balogh [Béla ezredes, az ÁVH ipari elhárításért felelős vezetője, Bolgár felettese] beleszólt minduntalan a Dékán által folytatott kihallgatásokba és olyan helyzetet teremtett, ami a további kihallgatások sikerét megghiúsította. Dékán ezután közölte velem, hogy ő többet részt nem vesz az ügyben, ha Baloghhgal együtt kell működnie. Rábeszéltem, hogy tovább folytassuk a kihallgatásokat.”²³

¹⁷ Noszkova, A. F.: Szovjet tanácsadók a kelet-európai országokban: a rendszer megalapozása 1945–1953. *Múltunk*, 1999/3. 210. o.

¹⁸ *Interjú Décsi Gyulával*. 91. o.

¹⁹ Összefoglaló jelentés, 1949. dec. 15. BFL-Standard V-600/25, 73. o.

²⁰ Jelentés, 1950. jan. 10. BFL-Standard V-600/25, 114–115. o.

²¹ Jelentés, 1949. dec. 12. BFL-Standard V-600/31, 236. o.

²² Kiss László kihallgatási jkv, 1954. júl. 14. BFL-Standard V-600/1a, 315. o.

²³ Bolgár Pál feljegyzése, 1954. jan. 20. ÁBTL 2.1 V/4 „Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső” (V-142822/1) 23. o.

Pál Ákos alezredestől is feljegyezték, hogy Kozma László kihallgatása után „szidta az ipari osztályt, ... hogy milyen marhaságot csináltak [Kozma letartóztatásával].”²⁴ Sanders a fogdában elmondta, hogy „szerinte az őt kihallgató tisztek között súrlódások mutatkoznak, melyek valószínűleg a nyomozási módszer eltérő felfogásából erednek.”²⁵

A Standard-ügy intézménytörténeti vetületéről szólva fel kell hívni a figyelmet annak a ténynek a szimbolikus jelentőségére is, hogy ez volt nem csupán az új vizsgálati részleg, hanem a BM-től független, önálló ÁVH első nagy ügye is. Az új szervezet tehát rögtön egy amerikai és egy angol állampolgár pellengérré állításával, azaz a két főellenségre mért „csapással” mutatkozott be. Ez a tény Rákosi Mátyásnak a per megrendezésével kapcsolatos céljaihoz kapcsolódik, amelyek tárgyalása azonban csak egy külön tanulmány keretei között lehetséges.

MUNKASZERVEZÉSI MÓDSZEREK

A Hatóság Standard-ügyben folytatott feldolgozó munkájának mechanizmusára nézve fontos kiindulási alapot képeznek azok a források, amelyekből a Rajk-per előkészítése során alkalmazott metódusokra vonatkozóan nyerhetünk információkat. Az egyik legfontosabb ilyen forrás a Rajk-ügyben kihallgatóként ténykedő Toldi Ferenc 1956-os vallomása:

„[A]z ún. értékelő csoport valamennyi őrizetessel szemben előkerült tényadatokat egy-egy papírdarabra [„slejfni”] leírta, és azt az esti órákban Szűcs által tartott értekezlet során kiosztották, azzal a feladattal, hogy a papírra írt ténykörülményeket az őrizetessel el kell ismertetni [...R]eggel fél hatra ... a vallomást az őrizetessel ... aláír[at]va több példányban a hatóság vezetőjéhez kellett továbbítani. ... A későbbiek során a Szűcs által vezetett esti értekezletek ... el is maradtak, ehelyett azonban a kihallgatók az utasításokat közvetlen felettesüktől kapták.”²⁶

Szintén fontos elemeket tartalmaz Károlyi Márton beszámolója: *„A főkihallgatók értekezleté[n] ... Péter és Szűcs adta az utasításokat, de mindenki beszámolt az előző napi kihallgatásáról ... Itt kaptuk meg a pártból jövő szempontokat is. Ezek rendszeresen, minden este meg voltak tartva ... A másik értekezlet, ahol a kihallgatók voltak jelen ... Szűcs Ernő tanácskozó*

²⁴ Kiss László kihallgatási jkv, 1954. júl. 9. BFL-Standard V-600/1a, 310. o.

²⁵ Jelentés, 1949. dec. 12. BFL-Standard V-600/31, 236. o.

²⁶ Toldi Ferenc kihallgatási jkv, 1956. okt. 13. ÁBTL 3.1.9 V-150019/4 Farkas Mihály és társai, 128. o.

szobájában folyt le, vagy 30 ember előtt. Itt szétosztott vagy Szúcs, vagy Berán minden nap kérdéseket, melyek állítólag a pártból jöttek, pl. ilyeneket, hogy ... vallja be, hogy szabotált, vagy hogy kémkedett stb. ... Senki sem tudta mit akar, semmi terv nem volt a munkában. Szúcs minden nap más kihallgatóknak adta át az őrizetést. ... Igaz, meg kell mondani, hogy még nem ismertük a vizsgálati módszereket ... hogy egyik [vallomást] a másik vallomása alapján kellett egyeztetni, ezt én nem láttam hibának ..., csak később, 1950-ben, amikor a Tanácsadó urak jöttek és megmagyarázták, hogy mi is a vizsgálati munka, akkor láttam, hogy ez nem módszer ... Az ügy értékelői[nek] ... kellett leadni a jegyzőkönyveket. Ők választották ki, melyeket küldenek el a pártba, és ők csinálták az összefoglalókat. Nekik lett volna a feladatuk, hogy szempontokat adjanak a kihallgatóknak, de ilyen alig fordult elő.”²⁷

A Standard-ügy iratait a fentiekkel egybevetve megállapítható, hogy mind a kiértékelők, mind az értekezletek fontos szerepet játszottak a vizsgálatban, azonban a munkamódszerek fokozatosan megváltoztak a Rajk-ügyhöz képest.

A „slejfnik” rendszere a jelek szerint erre az időre már továbbfejlődött. A kihallgatások megindulásakor a felvett jegyzőkönyvekből és feljegyzésekből elkezdtek témák szerint kigyűjteni az információkat. Ilyen téma volt pl. „A Standard-gyári szabotázs központi felső vonala”, „A bulgáriai adó ügye” vagy „A Magyar Posta részére szállított rádiók” stb. A gyűjtés úgy történt, hogy szó szerint kimásolták a jegyzőkönyvből az adott témára vonatkozó részt egy (vagy több) külön lapra, a forrás megjelölésével. A megfelelő vallomásrészletek így témák szerint gyűjthetővé váltak és utólag nem kellett külön keresgélni a különböző őrizeteseiktől felvett jegyzőkönyvekből az adott témára vonatkozó részeket. Így a témák egyben a fő kihallgatási irányokat is jelezték. Ez a módszer, az esetenként több oldalas vallomásrészletek másolgatása azonban igen munkaidényes volt, valószínűleg ezért is hagytak fel vele viszonylag gyorsan: november 28. után már nem készítettek ilyeneket.

Az értekezletek rendszere továbbra is fennmaradt, bár azt nem tudjuk, tartottak-e továbbra is külön megbeszéléseket a vezető kihallgatók számára. „A holnapi nap folyamán – a mai értekezlet alapján – megbeszélem a hálózatnak [Feldl József őrizetes] mellé való beépítését” – írta jelentésében az egyik kihallgató.²⁸ „Az értekezlet után [Hatos és Keöves őrizeteseiket]

²⁷ Károlyi sk. feljegyzése, 1954. máj. 18. lkt. sz. 101-3878/1/54. ÁBTL 2.1 I/1-e (V-142673/5) 118–119. o.

²⁸ Jelentés, 1950. jan. 23. BFL-Standard V-600/39, 219.

Justhra vonatkozólag jegyzőkönyvileg kihallgattam” – jelentette egy másik.²⁹

A kiértékelők feladatköre is továbbélt a Rajk-ügy óta. A Standard-ügyben egy kiértékelő személye ismert, a már említett Pál Ákos alezredes, azonban a jegyzőkönyvek hatalmas mennyiségét tekintve valószínűsíthető, hogy Pál nem egyedül végezte ezt a munkát. Erre utal az is, hogy a dokumentumok „kiértékelő részleget”, illetve „kiértékelőket” említenek. Pál e részleg vezetője lehetett.

A kihallgatók az elkészült jegyzőkönyveket a kiértékelőknek továbbították. „Jkv-ét ma délelőtt új szempontok szerint átírtam és illetékes helyre továbbítottam” – jelentette Feldl kihallgatója.³⁰ Justh előadója arról számolt be, hogy „jegyzőkönyvének tervezete le van adva, várom az arra vonatkozó utasításokat, hogy végleges formában állítsam össze.”³¹ A kiértékelők a leadott jegyzőkönyveket megvizsgálták, és az értekezleten – a többi jegyzőkönyv tükrében – közölték, hogyan kellene módosítani a vallomást, vagy hogy mi legyen a következő téma, amivel kapcsolatban jegyzőkönyvet kell felvenni az őrizetestől. Az iratokból nem világos viszont, hogy az ÁVH vezetősége a kiértékelő csoportnak adta-e utasításait (melyek részben Rákositól származtak), vagy a kihallgatótiszték közvetlen feletteseinek, esetleg maguknak a kihallgatóknak.

A jelentések arról tanúskodnak, hogy a kiértékelőkhöz nemcsak a felvett jegyzőkönyvek futottak be, hanem a begyűjtött házkutatási anyagok is hozzájuk kerültek: „A kiértékelő részlegtől bekérem az erre az adatra vonatkozó tárgyi bizonyítékot, és a gyanúsított elé fogom tární.”³² „Javaslom, hogy a kiértékelők keressék meg a rendelkezésre álló anyagból azokat a leveleket, amelyben Decsényi vallomása szerint rejtett hírányag van”.³³

Az iratanyagban 1950 januártól feltűnő kihallgatási tervek nyilvánvalóan a munka hatékonyságát hivatottak javítani. E tervek összegezték az adott őrizetesre vonatkozó eddigi, illetve még elérendő eredményeket, a rendelkezésre álló és beszerzendő tárgyi bizonyítékokat, valamint felvázolták a személlyel kapcsolatban alkalmazandó bánásmódot.

A tervszerűtlenség és fejtelenség, ami a Rajk-ügy vizsgálatánál – a fenti források szerint – uralkodott, a jelek szerint enyhült. Bár volt, akivel számos

²⁹ Tevékenységi jelentés, 1950. febr. 3. BFL-Standard V-600/39, 249.

³⁰ Jelentés, 1950. jan. 30. BFL-Standard V-600/39, 223.

³¹ Jelentés, 1950. feb. 1. BFL-Standard V-600/40, 131.

³² Jelentés, 1950. jan. 20. BFL-Standard V-600/39, 32.o.

³³ Tevékenységi jelentés, 1950. jan. 29. BFL-Standard V-600/39, 114. o.

kihallgató foglalkozott a vizsgálat során, olyan nem fordult elő, hogy egy őrizettest minden nap másra bíztak volna.

*

A Standard-ügyhöz kapcsolódó iratanyagot elemezve összegzőképpen kijelenthető, hogy a vizsgált időszakban bizonyos fejlődés figyelhető meg az ÁVH-nál mind strukturális, mind munkaszervezési téren, ami elsősorban a Rajk-ügyről szóló beszámolókhöz viszonyítva szembeűnő. (Az „előrelépés” ebben az esetben természetesen pusztán a Hatóság – MDP által meghatározott – feladatainak ellátása szempontjából értelmezhető, törvényességi vagy morális téren fejlődés nem tapasztalható.) A változás nagy része a szovjet tanácsadók tevékenységének eredménye volt, az ő szisztematikus beavatkozásuk a jelek szerint jelentősen hozzájárult a munka hatékonyságának és tervszerűségének emeléséhez. A leglátványosabb változást a Vizsgálati Főosztály felállítása eredményezte, amelynek első jelentős ügye a fentiek alapján bizonyíthatóan a Standard-ügy volt. A munka szervezésének keretei (értekezlet, kiértékelők) alapvetően nem változtak a Rajk-ügy óta, radikális újítás nem következett be e téren, azonban több kisebb változtatás (kihallgatók állandósága, kihallgatási tervek) révén a vizsgálat lebonyolításának folyamata érzékelhetően ésszerűsödött. Az iratok tanúsága szerint a munka eredményességére a kihallgatók személyes kvalitásai, illetve munkatársaikkal való összeférhetetlenségük gyakorolta a leginkább negatív hatást.

BANK BARBARA¹

Tóth Ferencnek és társainak szökési ügye – 1951 (Esettanulmány)

A JOGI ELŐZMÉNYEK – AZ 1950. ÉVI 26. SZÁMÚ
TÖRVÉNYEREJŰ RENDELET²

1950. július 12-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelete az ország területének elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítéséről rendelkezett.³ A rendelet 1. §-ának /1/ bekezdése értelmében a katonai büntetőbíráskodás alá tartozik és **életfogytig tartó** börtönnel büntetendő az a személy (Néphadsereg, ÁVH, Államrendőrség tagja, letartóztatóintézeti alkalmazott), aki külföldre szökik, vagy a szökést megkísérli. A /2/ bekezdés szerint ugyanígy büntetendő az a polgári személy is, aki repülőgépet vagy bármilyen más légi járművet engedély nélkül, szándékosan külföldre vezet, vagy azon, a jármű személyzetének tagjaként, engedély nélkül szándékosan külföldre távozik, vagy e cselekmények bármelyikét megkísérli. A /3/ bekezdés rendelkezik arról, hogy ha az /1/ és a /2/ bekezdésben meghatározott büntetett csoportosan vagy felfegyverkezve követik el, a büntetés **halál**. A 2. §-ban található az, hogy aki az 1. §-ban meghatározott büntetett elkövetéséhez szükséges, vagy azt könnyítő előfeltételeket biztosítja, az ahhoz szükséges eszközöket vagy kellékeket megszerzi, illetve a büntetett véghezvitelére alkalmassá teszi, az elkövetésre mást felhív, vagy az elkövetésre ajánlkozik, erre felhívás folytán vállalkozik, a közös elkövetésre nézve megállapodik,

¹ A PPKE BTK volt hallgatója, a Történelemtudományi Doktori Iskolán szerzett tudományos - PhD. - fokozatot. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² A dokumentumot közli: dr. Horváth Ibolya – dr. Solt Pál – dr. Szabó Győző – dr. Zanathy János – dr. Zinner Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1.* Budapest, 1992. (A továbbiakban: *Iratok 1.*) 51. számú dokumentum, 295-298. o.

³ A Magyar Közlönyben ez a rendelet nem jelent meg. Helyette 1950. július 30-án, egy vasárnapi napon, a Magyar Közlöny 128-129. számában megjelentetett 1950: 26. sz. tvr. a Magyar Nemzeti Bankról szól. A rendeletet Rónai Sándor, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke és Szabó Piroska, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára írta alá.

vagy a büntett véghezvitelét előkészítő bármilyen más cselekményt hajt végre, az 10 évig terjedhető börtönnel büntetendő. A 3. § /1/ bekezdése szerint az 1. §-ban meghatározott büntett tettesének vele egy háztartásban élő vagy általa eltartott felnőtt korú hozzátartozóját (1950. II. tv. 29. §) öt évig terjedhető börtönnel, ha pedig a hozzátartozó a büntett elkövetéséről megelőzően tudott és arról a hatóságnak haladéktalanul jelentést nem tett, tíz évig terjedhető börtönnel kell büntetni. A /2/ bekezdés rendelkezett arról, hogy nem büntethető az a hozzátartozó, akinek feljelentése folytán az 1. §-ban meghatározott büntett elkövetése elmaradt. A 4. § /1/ bekezdésében van szó arról, hogy az 1–3. §-ok eseteiben a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának a felfüggesztését is ki kell mondani. A /2/ bekezdés úgy rendelkezett, hogy az 1. és a 2. § eseteiben, úgyszintén a 3. § /1/ bekezdésének második tétele esetében az elkövető egész vagyonának elkobzását minden esetben el kell rendelni. A 3. § /1/ bekezdésének első tétele esetében pedig az eset körülményeihez képest teljes vagy részleges vagyonelkobzást lehet kimondani. A /3/ bekezdés döntött arról, hogy az elkobzást akkor is el lehet rendelni, ha a bűnvádi eljárást a terhelt halála, távolléte vagy más ok miatt megindítani vagy folytatni nem lehet. Az eljárásra a katonai büntetőbíráskodás körében is a bűnvádi eljárásról szóló 1896 : XXXIII. tv. (Bp.) 477. §-át kell alkalmazni. Az 5. § pedig kikötötte azt a kitélt, hogy e törvényerejű rendeletben meghatározott büntettek miatt az eljárás mind a katonai, mind a polgári személyek tekintetében a budapesti katonai törvényszék kizárólagos hatáskörébe és illetékessége alá tartozik.⁴

A rendelet kihirdetésére külön bizalmas utasítást fogalmaztak meg.⁵ Az ÁVH, a Néphadsereg, a börtönök és a többi fegyveres testületek parancsnokai kaptak megbízást a törvényerejű rendeletet bizalmas kezelésére és tagjaik közötti kihirdetésre.

A törvényerejű rendeletben rögzített gyakorlat nem volt ismeretlen, főleg a Szovjetunióban. Valószínűleg szovjet mintára alkották meg 1950-ben ezt a jogszabályt is. Mivel ha nem tudta a bíróság felelősségre vonni az „elkövetőt”, akkor a családjának a tagjait vonták felelősségre és ítélték őket több éves börtönre, vagy zárták internálótáborba, ezzel is arra kényszerítették őket, hogy térjenek haza, vagy adják fel magukat.

⁴ *Iratok* 1. 297. o. 1992-es adatok szerint e rendelet következtében 1950–1953 között 574 személyt ítélték el. Dr. Mezei László legfőbb ügyészségi ügyész kutatása alapján.

⁵ dr. Horváth Ibolya – dr. Solt Pál – dr. Szabó Győző – dr. Zánthy János – dr. Zinner Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* 4. Budapest, 1995. 67-68. számú dokumentum, 533-540. o.

A Szovjetunióban az 1937. augusztus 15-én elkészített 11486. számú NKVD-rendelet intézkedett a „haza árulóinak” hozzátartozóival szembeni tömeges letartóztatásokról. (CS.SZ.I.R. – a haza árulóinak családtagjait jelölte a rendeletben). E dokumentum lehetővé tette, hogy bűntett bizonyítása nélkül, politikai alapon, elsősorban a fent említettek feleségeit, családtagjait letartóztassák és javító-munkatáborba küldjék. Rövid időn belül – néhány hónap leforgása alatt – tulajdonképpen minden „hazaáruló” feleségét 5–8 évi kényszermunkára ítélték. Aki ilyen táborba bekerült, elveszítette nevét, nemzetiségét és foglalkozását is: aki odakerült, az automatikusan a nép ellensége, a haza árulója volt. A rabokat számokkal különböztették meg egymástól, mely szám fel volt tüntetve a ruházatukon, a szökések elkerülése végett.

A SZÖKÉS ELŐKÉSZÜLETEI ÉS A LELEPLEZŐDÉS TÖRTÉNETE A VIZSGÁLATI DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

A történet 1951. június közepén kezdődött. A Magyar Hadsereg 16. légvédelmi tüzérosztály állományából, az elhárító tisztnek jelentették, hogy páran meg akarnak szökni a hadseregből, hogy átmenve a határon új életet kezdjenek. A helyszín a Diósjenőre kihelyezett süttöri légvédelmi alakulat volt.

Az ügyben az első összefoglaló jelentés 1951. június 22-én készült a 11. gépesített hadtest elhárítási osztályán. A „leleplezett” szökés megszervezéséről Böjtös László őrvezető jelentett június 15-én. A történetet úgy mesélte el Böjtös, hogy június 13-án a lőszerraktárnál beszélgetett Tóth Ferenc őrvezetővel, aki akkor ott volt őrségben. Tóth őrvezető elmondta neki, hogy ő és még pár társa szökést szerveznek, amit gépkocsival akarnak végrehajtani Ausztria felé. Tóth megkérdezte Böjtöstől, hogy nem csatlakozna-e a csoporthoz, illetve mint lőszerraktár-kezelő a csoport segítségére lenne-e lőszerek szerzésében. A bejelentést követően és annak alapján az elhárításnak az volt a terve, hogy gyors operatív beépülést hajt végre a csoportba. Ám erre nem lett szükség, ugyanis az előkészületekben részt vevő Zuckermann Péter és Petvai István honvédek június 18-án jelentést tettek Kőműves István főhadnagy politikai tisztnek, aki a Zuckermann honvéd által felvázolt szökési terv alapján azt az utasítást adta, hogy beszélje meg a csoportszervezővel, Tóth Ferencsel, hogy két napon belül tud gépkocsit szerezni, így a szökést ezen az időn belül kellene végrehajtani.

Mielőtt ezt Zuckermann közölte volna a csoport tagjaival, Nagy Rudolf honvéd – aki szintén a csoport tagja volt – június 19-én őrségben volt a lőszerraktárnál, ahol azon az éjjelen nagy mennyiségű lőszert szerzett, amelyet a tábor területén kívül az erdőben elrejtett. Nagynak a lőszerszerzési ügye a parancsnokság tudomására jutott, a tárgyi bizonyítékot pedig Tóth Vilmos főhadnagy parancsnok megtalálta, Nagy Rudolfot és az ügyben szereplő személyeket a parancsnokság őrizetbe vette.

A vizsgálat megkezdésekor az ügyben szereplő személyek a következők voltak: Tóth Ferenc őrvezető, Zuckermann Péter honvéd, Nagy Rudolf honvéd, Weiman György honvéd, Maleczki András honvéd, Harján László honvéd, Fábri Lajos honvéd, Meggyesi Lajos tizedes és Háberstock József honvéd. Az őrizetbe vétel napján Nagy Rudolf újfent őrségben állt a lőszerraktárnál. Ekkor ezer darab könnyűpuska-, 39 darab puska- és 4 darab légvédelmigéppuska-lőszert szerzett. Nagy Rudolf a vallomásában cáfolta, hogy a lőszert a csoport részére szerezte.⁶

Az első kihallgatások után Závecki Bertalan államvédelmi hadnagy előadó javasolta a parancsnokságnak, hogy az ügyben szereplő személyekről tényvázlatot vegyenek fel. Hálózati úton az ügyben további felderítést folytattak a vizsgálati előadók. Javasolták továbbá, hogy az alakulat párt- és politikai apparátusát tájékoztassák a felderített ügyről.⁷

A következő napon, június 23-án készített jelentés szerint „operatív úton előkészítették Böjtös Lászlónak a beszervezését.”⁸ De erre nem kerítettek sort, mivel parancsnoki utasításra a szervezkedés tagjait őrizetbe vették. Elsőként Nagy Rudolfot fogták le, majd annak vallomása alapján kerültek letartóztatásba a többiek. „Az őrizetbe vételnek foganatosítása után, mivel az őrizetbe vett személyekkel nem tudták mit kezdjenek, átadták az elhárító tisztnek.”⁹

Ugyanezen a napon Kocsis S. Dezső államvédelmi alhadnagy jelentése felvázolta a helyzetet, miszerint Tóth Vilmos főhadnagy, az osztály parancsnoka, Kómúves István főhadnagy politikai tisztén keresztül értesítette Kocsist, hogy az őrizetbe vételeket részben már végrehajtották. Tóth Vilmos főhadnagy azzal indokolta a letartóztatásokat, hogy a politikai tiszt kijelentette, hogy „ő nem alszik a táborban, mivel fél, hogy a szervezkedés tagjai meggyilkolják”.¹⁰ Az őrizetbe vételeket követően a

⁶ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 5. o.

⁷ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 6. o.

⁸ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 7. o.

⁹ Uo.

¹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 9. o.

parancsnok kijelentette, hogy az üggyel a továbbiakban nem foglalkoznak, a továbbiakban az egészért nem vállalják a felelősséget. Ezért Kocsis fogta magát és a parancsnokkal együtt Budapestre utaztak, ahol jelentette a hadtest elhárító osztálya vezetőjének az egész esetet. Az osztályvezető azt az utasítást adta, hogy az őrizetéseket szállítsák Esztergomba a hadosztályparancsnokságon levő fogdába. Kocsis államvédelmi alhadnagy, mivel „tájékozatlan” volt, ezért a foglyokat nem a jó helyen, a parancsnokságon, hanem az elhárítási osztályon adta le. Így innen hajnali egy óra körül elszállították őket a ferihegyi laktanyában lévő hadtesttörzsalosztály fogdjába.

A június 24-én elkészített jelentés alapján megtudható, hogy ki, mikor és hogyan kapcsolódott a szervezkedéshez, illetve mit csinált abban. Az első kihallgatások során Tóth Ferenc beismerte, hogy még a katonai szolgálatra való bevonulása előtt foglalkozott a nyugatra szökés gondolatával. 1951 áprilisában elhatározta, hogy a nyugati zónába átszökik. Arról is döntött, hogy ezt a tervet nem egyedül akarja végrehajtani, hanem csoportban. A csoportos szökés megszervezésének érdekében ez év április közepén beszervezte Nagy Rudolf és Zuckermann Péter honvédeket. Tóth közölte velük, hogy létre fog hozni egy fegyveres szervezkedést, gépkocsit, fegyvereket és lőszert fognak szerezni és csoportosan, fegyveres erőszak útján végrehajtják a nyugatra való szökést. Zuckermann és Nagy Rudolf Tóth Ferenc közlését tudomásul vették, egyetértettek a szervezkedéssel. Zuckermann azonban a Tóth által közölteket jelentette az elhárító tiszt mellett dolgozó írónoknak. A későbbiek során folyamatosan Tóth Ferenc 1951 júniusáig beszervezte a többieket, akik Fábri és Nagy kivételével kijelentették Tóth Ferencnek, hogy nem hajlandók részt venni a szökésben. Tóth közlését azonban nem jelentették a parancsnokságnak. Nagy és Fábri vállalkozott arra, hogy Tóthtal együtt adott alkalommal fegyveresen végrehajtja a nyugatra szökést. Petvai László honvéd – Zuckermannhoz hasonlóan – beszerzése után az ügyről jelentést adott az alakulat politikai tisztjének. Tóth Ferenc június elején elhatározta, hogy a szökést június 14-én éjjel fogja végrehajtani oly módon, hogy Petvai Istvánon keresztül gépkocsit és menetlevelet szerez, ugyanakkor felszólítja az általa beszervezett személyeket a szökés végrehajtására. Tóth a szökés biztosítására tervbe vette azt is, hogy június 15-én, amikor a lőszerraktár mellett lesz szolgálatban, puska- és géppisztolylőszert, valamint kézigránátokat fog szerezni. Terve azért nem sikerült, mert Petvai – amint már fentebb jeleztük – az ügyet jelentette, illetve sem gépkocsit, sem menetlevelet nem szerzett. Nagy Rudolf 1951. június 19-én, amikor a lőszerraktárban szolgálatban volt, kispuska- és géppuskalőszert lopott,

amelyeket elrejtett és át akart adni Tóthnak a szervezkedés részére. Az elrejtett lőszert az alakulat egyik tisztje megtalálta; ennek és Zuckermann és Petvai korábbi bejelentéseinek alapján a parancsnok a szervezkedőket őrizetbe vette.

A fentieket az őrizetbevettek vallomása alátámasztja. „A vizsgálat során megállapítottuk, hogy 1951. május 1-én a szervezkedésről Zuckermannon keresztül tudomást szerzett az alakulat elhárító tisztje, Kocsis S. Dezső államvédelmi alhadnagy. Ezt tovább jelentette Kalmár László államvédelmi alhadnagynak, a hadtest elhárító osztálya illetékes előadójának, aki kijelentette, hogy »ilyen hülyeséggel nem foglalkozunk«. Kalmár alhadnagy ezt a kijelentését arra alapozta, hogy Zuckermann honvédet alakulatánál megbízhatatlan embernek ismerték.”¹¹ A szökésre való szervezkedésről másodízben a hadtest elhárító osztálya május 17-én szerzett tudomást és ennek alapján megtették az előkészületeket az ügybe való beépülésre. A parancsnoki vonalon közbejött őrizetbevétel miatt ezt nem tudták végrehajtani. A vizsgálat során megállapították azt is, hogy az alakulatnál a fegyelem és a politikai nevelőmunka területén komoly hiányosságok vannak. Ez megnyilvánul többek közt abban, hogy a tisztek és a legénység között rossz a viszony. A tisztikar nem foglalkozik a legénységgel megfelelően, magatartásuk fölényes. A legénység panaszait és problémáit nem hallgatják meg, elutasítják azzal, hogy nem érnek rá. A tisztek egymáshoz való viszonya sem megfelelő, ami megnyilvánul például abban, hogy a tisztek egymás közt a legénység előtt veszekednek, durván szidalmaznak egymást. Jellemző a fegyelmi helyzetre, hogy az alakulatnál nem ismerik és nem tették oktatás tárgyává a Belügyminiszter 02. sz. parancsát.¹²

Az alakulat politikai tisztje, Kőműves István főhadnagy, amikor tudomást szerzett a szökésre való fegyveres szervezkedésről, illetve arról, hogy a szervezkedés tagjai meg akarják támadni a tiszteket, kijelentette, hogy kiköltözik a táborból, mert nem érzi magát biztonságban.¹³ A továbbiakban elrendelték az alakulatnál a Politikai Főcsoport-főnökség vizsgálatát, illetve az elhárító tisztek felelőségének a megállapítását. Engedélyt kértek a szervezkedés tagjainak az őrizetbe vételére, továbbá Zuckermann és Petvai szabadlábba helyezésére, mivel „ők tettek jelentést a szervezkedésről.”¹⁴

¹¹ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 12. o.

¹² A belügyminiszter 002/1951. számú parancsa a *Hazaárulás* címet viselte.

¹³ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 12-14. o.

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 14. o.

Ekkor két személy – Tóth Ferenc és Zuckermann Péter – kihallgatási jegyzőkönyvét csatolták a jelentéshez.

Miért csak a kettőjük elkészített jegyzőkönyvét csatolták a jelentéshez, amikor addigra már a többieket is kihallgatták?

Tóth Ferencet, Nagy Rudolfot és Zuckermann Pétert 1951. június 20-án, június 21-én és június 27-én hallgatták ki.

Az ügyben szereplő személyeknek három kihallgatási jegyzőkönyve maradt fenn a dossziében.¹⁵

Böjtös László őrvezetőt mint tanút 1951. június 20-án hallgatták ki először az államvédelmi tisztek. Ő elmesélte ugyanazokat a tényeket, amelyeket másnap Tóth Ferenc is elmondott a kihallgatásakor, hogy mit tudott a csoport szökésének tervéről.¹⁶

Tóth Ferenc őrvezető az első kihallgatásán¹⁷ – 1951. június 21-én – elismerte, hogy ő volt „a leleplezett szökési szervezkedés értelmi szerzője”. „Azzal, hogy megszervezek egy olyan csoportot, amelynek mint vezetője, kiszökök az országból, kb. 2 hónapja foglalkozom.”¹⁸ Tóth Ferenc terve a kihallgatáson a következőképp hangzott: „A szervezet létszáma kb. 25-30 fő legyen, az elgondolásom az volt, hogy ezeket az alakulaton belül az ügyben való megbízhatóság figyelembe vételével fogom összeszedni és őket személyesen fogom beszervezni. Elgondolásom szerint a szervezkedésnek célja: szökés volt Ausztria angol övezetébe, amit tervem szerint úgy képzeltem végrehajtani, hogy a beszervezett 25-30 fős létszámmal kitértük volna a szökésnek az időpontját. A szökésnek az időpontjában az őrszolgálatot és az ügyeletet mi adtuk volna, és így meg lett volna a lehetőség, hogy a szükséges fegyverzetet és a lőszer mennyiséget megszerezzük. Tervem volt, hogy a szervezet tagjait a megadott időpontban riadóztatom, a tiszteket letartóztatjuk, aki pedig nem hajlandó a szökésben velünk tartani, azt kivégezzük. Tehát a meglátásom az volt, hogy a fenti létszámmal a szökést észrevétlenül nem lehet végrehajtani, így felkészültem a fegyveres felkelésre, illetve a kitörésre is. A tervem kezdeti fokán volt egy olyan elgondolásom, hogy a szervezkedéshez kapcsolatot teremtek az egyéb kihelyezett alakulatokkal és onnan embereket szervezek be, így egy nagyobb méretű akciót fogunk végrehajtani. Volt egy olyan elgondolásom is,

¹⁵ Az első kihallgatásokat 1951. június 20-án vették fel az őrizetbevett személyekkel, majd másnap, június 21-én következett az újabb kihallgatás; a tárgyalás előtti utolsó tanúkihallgatási jegyzőkönyvet június 27-én jegyezték le.

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 21-22. o.

¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 17-20. o.

¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 17. o.

hogy a szökés végrehajtásakor az egész egységet magunkkal tudjuk ragadni. Azonban ezt a későbbiek folyamán, amikor a szervezkedésnek megkezdtem a gyakorlati kivitelezését, akkor beláttam, hogy ez nem megvalósítható. Megmaradtam csak a 25-30 fős szervezet összeállításánál. A tervem gyakorlati végrehajtásáról, Nagy Rudolf honvéddel beszélgettem először. Ez a beszélgetés konkrétan úgy történt, hogy én nem tártam fel előtte az egész ügyet, illetve a tervemet, hanem vele ilyen tárgyú beszélgetést kezdeményeztem, amire ő reagált és az első meglátásom az volt, hogy Nagy honvéd, a szervezetemnek aktív tagja lesz. Tekintettel arra, hogy Nagy honvédet megbízhatónak találtam, mint belső munkatársat kezeltem és felhívtam a figyelmét, hogy ő is szerezzon embereket, akik a csoportban megbízhatók lesznek. Hogy az ügyben Nagy szerepét végigvezessem, meg kell említenem, hogy a tervnek végrehajtására nagyon sok nehézség mutatkozott és így az átdolgozott tervünk szerint, amit Zuckermann Péterrel beszéltem meg, közöltem vele, hogy szervezkedésünket szűkebb körre, kb. 8-10 főre korlátozzuk. Ez kb. május 20-án volt. Nagy ekkor kijelentette, hogy a továbbiakban nem vesz részt a szervezetnek a munkájában, abból kilép, a szüleire és a mennyasszonyára hivatkozott. Ezt követően teljesen távol maradt a szervezettől, én is megszakítottam vele ebben az irányban a kapcsolatot. Lebukásunk előtt értesültem arról, hogy Nagy honvéd, nagyobb mennyiségű lőszert szerzett, ugyanis a lőszerraktárnál volt őrségben.”¹⁹ A továbbiakban az is kiderül a vallomásból, hogy arról ugyan beszéltek, hogy a szökés végrehajtásához kell majd lőszer, de amikor Nagy lopása Tóth Ferenc tudomására jutott, meglepődött, hogy ezt éppen Nagy Rudolf „szerezte” meg, aki előtte kilépett a csoportból. Annak ellenére, hogy már nem volt tagja a csoportnak, a lőszer megszerzése után Tóthnak szólt elsőként. Tóth megkérdezte tőle, hogy minek szerezte a lőszert, de arra választ ő nem kapott. A következő személy, akivel Tóth Nagy társaságában ismertette a tervét, Háberstock József volt. Miután Tóthék elmesélték a tervüket Háberstocknak, az határozottan visszautasította, hogy csatlakozzon ehhez az elképzeléshez, de azt megígérte, hogy nem árulja el senkinek a tervüket. A következő személy, akinek Tóth felvázolta a tervét, Zuckermann Péter honvéd volt. Zuckermann először le akarta Tóth Ferencet beszélni a tervéről, megmondta Tóthnak, hogy ennek a tervnek a kivitelezése megvalósíthatatlan. Az első beszélgetésük után Tóthnak az volt a benyomása Zuckermannról, hogy nem megbízható. A beszélgetés végén Tóth kérte, hogy erről a tervről ne

¹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 18. o.

beszéljen senkinek. Tóth Zuckermannhoz azért ragaszkodott, hogy legyen a csoport tagja, mert több nyelven tudott. A „szervezkedés” ügyével kapcsolatban a legtöbb beszélgetést Zuckermannal folytatta. Közös jutottak arra az álláspontra is, hogy a Tóth-féle (25–30 fős) terv nem valósítható meg, így azt egy szűkebb körre, kb. 8–10 főre kell lecsökkenteni. Zuckermannal rendszeresen megbeszélték a szökés előkészítésének állását. Zuckermann a szökés végrehajtásának idejére megígérte, hogy szerez gépkocsikat a szökéshez. Tóth Ferenc azt vállalta, hogy az embereket megszervezi, a lőszert megszerzi és a szökés útvonalát felderíti és gondoskodik róla.

Zuckermann szervezte be az ügybe Petvai István honvédet, illetve erkölcsi felelősséget is vállalt érte. Petvai megígérte, hogy az útra szerez egy gépkocsiszerelőt, gépkocsit, és a menetlevelet is vállalta. Amikor a következő alkalommal Tóth Ferenc találkozott Petvaival, az közölte vele, hogy nem tudja megszerezni a menetlevelet és a gépkocsit sem. Tóth Ferenc Zuckermanntól értesült arról a lebukás előtt, hogy Petvai kilépett a „csapatból”. Majd Tóth a kihallgatása során rátért arra, hogy az utóbbi időben, úgy június 10-e óta a „viselkedése kissé gyanús volt, többször feltűnően lehangolt volt, máskor pedig mintha mi sem történt volna, újabb lendületet adott az ügyben”.²⁰ Utoljára június 17-én beszélgetett Tóth Ferenc Zuckermannal, amikor Tóthnak megmutatta azt az újságcikket, amely „az osztályidegen elemek kitelepítésével” foglalkozott Budapest területéről. Ekkor jegyezte meg Zuckermann a „szervezkedéssel” kapcsolatban, hogy most már valamit tenni kell.

A csoportban még benne volt Maleczki András, Weimann György és Harján László honvéd. Beszélgetés közben kiderült, hogy a csatlakozás kérdésére mindhárman kitérő választ adtak, melyben szüleikre és menyasszonyaikra hivatkoztak. Tóth Ferenc ezeket a honvédeket nem tartotta megbízhatónak, „a véleményem az volt, hogy tekintettel arra, hogy tudnak az ügyről így nem akarnak kilépni”.²¹ Mindezekben a honvédeken kívül Fábri Lajos is tudott a szökési tervről, illetve Medgyesi Lajos tizedest is felvilágosították minderről. Medgyesi is visszautasította a csatlakozást, de megígérte, hogy az ügyről hallgatni fog. Tóth a szökés tervéről felvilágosította Böjtös László őrzetöt is, aki a lőszerraktárban volt június 13-án, ahol Tóth Ferenc is szolgálatot teljesített. Ekkor érdeklődött Böjtöstől a lőszerek fajtáiról. Tóth szökésének tervéről, illetve szándékáról tudomással bírt még Kántás János tizedes is, de ő arról nem tudott, hogy a

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 19. o.

²¹ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 19. o.

szökést társakkal akarja véghezvinni. A vallomás alapján a lőszer megszerzését Tóth úgy tervezte, hogy amikor a lőszerraktárnál őrségben van, Fábri Lajos bemegy a raktárba és megszerzi a lőszereket. Erre azonban nem került sor.²²

Tóth második, 1951. június 27-i kihallgatásakor az információk annyival bővültek, hogy a szökési terv első változata itt már áprilisban körvonalazódott, illetve ekkor azt állította Tóth, hogy Fábri Lajos honvéddal már áprilisban beszélgetett a nyugatra szökési terveiről. Fábrinak is tetszett az ötlet, de a csoportos szökés helyett azt ajánlotta Tóthnak, hogy csak ketten induljanak útnak.

„Mivel vállaltam, hogy megérdeklődöm az aránylag veszélytelen helyet, ahol átszökhetünk a határon Süttörnél, felkerestem a diósjenői katonai táborban egy kaposvári barátomat Kántás János tizedest, aki a süttöri légvédelmi alakulatnál teljesített szolgálatot. Közöltem vele nyugatra szökési tervemet és információkat szereztem tőle a határon való átszökés lehetőségeire vonatkozólag. Szökésünk biztosításához szükséges lőszert és kézigránátokat tervem szerint június 13-án akartam megszerezni a lőszerraktárból, mivel erre a napra ide voltam kijelölve őrszolgálatra. Tervbe vettem egy láda géppisztoly töltény, nagyobb mennyiségű puskatöltény és egy láda kézigránát elrejtésére Fábrist bíztam meg, (és nem Nagy Rudolfot! – B. B.) kinek feladatul adtam, hogy értesítem őt, jöjjön ki a lőszerraktárba és a neki átadott lőszert, valamint robbanó anyagot rejtse el az erdőben, és ha gépkocsival végrehajtjuk a szökést, akkor majd elvisszük onnan azokat.”²³

Böjtös László őrzetű június 23-án tett vallomásából egyértelműen kiderült, hogy június 13-án, amikor ellenőrizte a lőszerraktárt, és Tóth volt ott őrségben, akkor beszélgettek egymással. E tárgyalást követően Böjtös azonnal jelentést tett a Tóthtal lefolytatott beszélgetésről Ézsi Lajos hadnagynak, aki Böjtös közvetlen parancsnoka volt.²⁴

Június 23-án meghallgatták Tóth Vilmos főhadnagyot is, aki a Pf. 9561 számú 16. légvédelmi tüzérsztyály parancsnoka volt. Ő azt mondta, hogy 1951 május közepén, az alakulat pártvezetőségi ülésén tudta meg azt mint parancsnok, hogy Nagy Rudolf honvéd jugoszláv kapcsolatokkal rendelkezik. De ugyanakkor „felmerült egy másik személy is, akinek a nevére a parancsnok nem emlékezett. A vezetőségi ülésen beszámoltak arról, hogy Nagy 1945-ben jött Magyarországra, Jugoszláviából, ahol a

²² ÁBTL 3.1.9. V-103470. 20. o.

²³ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 26. o.

²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 28-29. o.

családja él most is. De a parancsnok június 23-án már nem emlékezett arra sem, hogy „konkrétan ... ez a kijelentés Nagy Rudolfra, vagy pedig a másik bajtársra vonatkozott”.²⁵ Az, hogy valakinek Erdélyben, Jugoszláviában vagy a Felvidéken rokonai éltek, nem volt ritka abban az időszakban, mivel több ezer családtag szakadt el egymástól. „Mint parancsnok ettől az időtől kezdve az alakulat tiszt bajtársaival együtt megfigyelés alá vettük Nagy Rudolf honvédet az irányban, hogy kikkel tart fenn szoros baráti kapcsolatot. Az alakulat elhárító tisztjének Nagy Rudolffal kapcsolatban nem tettem említést abban a hiszemben, hogy ő biztosan tud annak jugoszláv kapcsolatairól.”²⁶ Tóth Vilmos a „szervezkedésről” konkrétan június 15-én értesült, közvetlenül Ézsi Lajos hadnagytól, akinek az előzőekben Böjtös László jelentette a szökési tervet, amelyet megtudott Tóth Ferentől. Azt is elmondták a parancsnoknak, hogy Tóth Ferenc állítása szerint a terv az volt, hogy gépkocsival akarnak nyugat felé az országból kiszökni.²⁷ „A fentiek értesülése után azokat közöltem az alakulat elhárító tisztjével. Mint parancsnok, intézkedtem, hogy a lőszeres ládákat pecsételjek le, azonban annak végrehajtásáról személyesen nem győződtem meg. A törzs parancsnokát utasítottam, hogy az őrségváltás előtt a váltásra induló bajtársak névsorát adják le az elhárító tisztnek, azonban ennek végrehajtását sem ellenőriztem le.”²⁸ Május 18-án Zuckermann Péter és Petvai István jelentést tettek a szökési tervről Kőműves István főhadnagy politikai tisztnek. „Zuckermann elmondta, hogy a szervezkedés vezetője Tóth Ferenc őrzetető, továbbá nemcsak az alakulaton belül, hanem a környéken lévő többi kihelyezett alakulatokhoz is van kapcsolata. Célkitűzésük egy fegyveres lázadásnak a megszervezése, amely alkalommal az alakulatok tiszti állományát kinyírják. Utána a legénységet maguk mellé állítják és azokkal együtt nyugat felé elhagyják az országot. ... Ez alkalommal, mivel egységemmel kivonultam, közvetlen a közlések után az elhárító tisztnek az újabb fejleményekről nem szoltam.”²⁹ A fentiek közlése után másnap, május 19-én Dobrovcsky Ödön őrzetető jelentette a politikai tisztnek, hogy látta Nagy Rudolf honvédet, amikor sátrából távozva lőszert vitt magával, amit a tábor mellett a fa gyökerei közé elrejtett. A gyakorlatról való bevonulás után a politikai tiszt elmondta az újabb fejleményeket a szervezkedéssel kapcsolatban, majd hivatkozott Zuckermann azon

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 30. o.

²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 31. o.

²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 31. o.

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 31. o.

²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 31. o.

jelentésére, hogy Tóth őrzetű a szökést megelőzően a lőszerraktárt fel akarta robbantani.³⁰ Innentől elindult a hisztéria. Kőműves István politikai tiszt „az újabb értesüléseit rendkívül idegesen adta elő, majd megjegyezte, »... meg az Isten, itt még az ember élete sincs biztonságban«. Közölte, hogy Zuckermann bejelentette neki, hogy a felelősséget tovább nem tudja vállalni, a szervezkedés tagjai közül őrizetbe vettem Zuckermann Péter honvédet, Tóth Ferenc őrzetűt és Nagy Rudolf honvédet. Mikor nevezett személyek kihallgatását megkezdtem, mondtam neki, hogy tájékoztassa az elhárító tiszteket az eseményekről, továbbá vegye őrizetbe az általunk tudott szervezkedés többi tagjait. Az akció lebonyolítása után az elhárító tiszteket együtt, gépkocsival Budapestre jöttem, ahol azt az utasítást kaptuk, hogy az őrizetbe vett személyeket, tekintettel, hogy fogda hiány van, ami miatt elhelyezni őket nem tudtuk, szállítsuk fel Budapestre.”³¹

Az összeesküvés és szervezkedési elméletet tovább cifrázta Fekete László honvéd 1951. június 23-i tanúvallomási jegyzőkönyve, amelyben az olvasható, hogy a szervezkedés már régebben folyik, továbbá kiterjedt a többi kihelyezésen lévő alakulatokra is és puccszerűen, fegyverrel, az alakulatok felett a hatalmat át akarják venni. Aztán előjött egy feketelistával is, amely tartalmazta a vezető tiszteket neveit.³² Ezt eddig a kihallgatáson nem mondta senki.

1951. június 27-én megtörtént az ügyben a teljes összefoglaló elkészítése. A jelentés végén az áll, hogy az 1951. június 19-én letartóztatott személyeket: Tóth Ferenc 21 éves őrzetűt, Nagy Rudolf 21 éves honvédet, Fábri Lajos 21 éves honvédet, Maleczky András 21 éves honvédet, Weimann György 21 éves honvédet, Harján László 21 éves honvédet, Zuckermann Péter 21 éves honvédet, Háberstock József 21 éves honvédet, Megyesi Lajos 26 éves tizedest, Petvai István 21 éves honvédet – Petvai István kivételével, aki jelentést tett az ügyről – a további eljárás lefolytatása végett az Államvédelmi Hatóság átadta a Katonai Ügyészségnek.³³ A Katonai Ügyészségre a vádlottakat 1951. július 4-én szállították át.³⁴

³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 32. o.

³¹ Uo.

³² ÁBTL 3.1.9. V-103470. 33. o.

³³ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 38-42. o.

³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 43. o. Juhász László államvédelmi ezredes, főosztályvezető aláírásával.

AZ ÍTÉLET HALÁL – „A TÁRGYALÁS A BAJTÁRSAKNÁL POLITIKAILAG JÓL ELŐ LETT KÉSZÍTVE”

Az elsőfokú, kihelyezett nyilvános tárgyalást a Katonai Törvényszék 1951. július 4-én a diósjenői katonai táborban tartotta, ezen körülbelül 800 fő vett részt. „A tárgyalás minden zavaró körülmény nélkül folyt le. A bajtársaknál politikailag jól elő volt készítve a tárgyalás. Mély felháborodást váltott ki a bajtársakból, amikor az őrizetesek azt vallották, hogy a szökés sikeres végrehajtása érdekében szándékukban állt a határőröket legyilkolni. A tárgyalás közti szünetekben csoportok alakultak, ahol oly megnyilvánulásokat lehet hallani, hogy az ilyen hazaárulókat, akik az ellenséghez akartak szökni, fel kellene akasztani”³⁵ – olvasható Kutika Károly államvédelmi ezredes jelentésében.

A Budapesti Katonai Törvényszék Kb. I.0146/1951/5. szám alatt hozott ítéletet kilenc katona ügyében. A vád ellenük fegyveres és csoportos külföldre szökés kísérletének a büntette, illetve ennek előkészítése és előmozdítása volt. Noha az ügyben szereplő személyeket június 19–20-án letartóztatták, az ítéletben hivatalosan június 27-e van megjelölve.

A tárgyalásvezető bíró dr. Bajor László ezredes, a jegyzőkönyvvezető dr. Sipos Miklós alhadnagy voltak. A bíró az I. rendű vádlottat, Tóth Ferenc³⁶ őrvezetőt és a II. rendű vádlottat Nagy Rudolf³⁷ honvédet bűnösnek mondta ki fegyveres csoportos külföldre szökés kísérletének előkészítése és előmozdítása büntetésében, amelyért mindkettőre halált szabott ki az 1950. évi 26. számú törvényerejű rendelet 1. § /3/ bekezdése, 2. §-a és a Kbttk. 98. § második tétele alapján. A III. rendű Zuckermann Péter honvéd és a IV. rendű vádlott Fábri Lajos honvéd bűnösnek találtatott fegyveres és csoportos külföldre szökés kísérletének előkészítése és előmozdítása büntetésében, ezért Zuckermann 7 év, Fábri Lajos 9 év börtönt kapott. Az V. rendű Maleczky András 1 év 6 hónapot, a VI. rendű vádlott Weiman György 2 év 4 hónapot, a VII. rendű vádlott Harján László 2 évet, a VIII. rendű vádlott Háberstock József 1 év 6 hónapot, a IX. rendű vádlott Megyesi Lajos,

³⁵ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 96-97. o.

³⁶ Tóth Ferenc (Kaposvár, 1930. október 8., an: Varga Katalin). Villanyszerelői végzettsége volt. 1948-ban segédként dolgozott a kaposvári Villamos Műveknél. 1950 októbere óta teljesített tényleges katonai szolgálatot.

³⁷ Nagy Rudolf (Sztarakanizsa, 1930. július 31., an: Katona Mária). A Kandó Kálmán Elektromos Ipari iskola négy osztályát végezte el, technikus képesítést kapott. 1950-től teljesített tényleges katonai szolgálatot. Szülei 1940-ben jöttek át Magyarországra, azóta Budapesten élnek.

1 év 6 hónapot kapott főbüntetésként. Mellékbüntetésül az I–IV. rendű vádlottak minden vagyonát az 1950. évi 26. sz. tvr. 4. §-ának /2/ bekezdése alapján elkobozza. A III. és a IV. rendű vádlottakat a Btá. 39. § alapján a közügyektől 10–10 évre eltiltotta és az összes vádlottat lefokozta.³⁸

Az elsőfokú ítéletet megfellebbezte az ügyész és a fellebbviteli tárgyalásra 1951. július 20-án került sor. A II. fokú Katonai Főtörvényszék II. 0808/kat.ftszek/1951. számú ítéletében a bejelentett fellebbezéseket elutasította.³⁹ Dr. Kádár Pál hadbíró alezredes tanácselnök az ítéletben megfogalmazta, hogy „elrendeli, hogy a halálos ítéletet először Nagy Rudolf II. rendű, majd Tóth Ferenc I. rendű vádlotton hajtsák végre”.⁴⁰

A vádló a fellebbezésben a III., V., VI., VII., VIII., IX. rendű vádlottak terhére súlyosbítást kért. Az V. és a IX. rendű vádlottak tudomásul vették az első fokú ítéletet. Az I., II., III., IV., VI., VII., VIII. rendű vádlottak és védőik enyhítésért jelentettek be fellebbezést.

Az ítélet indoklásában a következők is olvashatóak: „A büntetés kiszabása tekintetében a katonai főtörvényszék az elsőfokú bíróság által helyesen értékelt bűnösségi körülményeket változatlanul elfogadta és úgy a cselekmény, mint a személyek társadalmi veszélyesség fokával arányban állónak találta az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetést. A feszült nemzetközi helyzet mellett különösen fontos, hogy a fegyelem és a hadsereg ütőképessége szilárd legyen. Minden, a katonai fegyelmet lazító cselekménnyel szemben szigorúan kell fellépni és a katonai főtörvényszék a jelen ítéletével is intő példát kíván mutatni azok felé, akik hajlamosak arra, hogy a vádlottakhoz hasonló cselekményekkel aláássák Néphadseregünk erejét, fegyelmét és ütőképességét.”⁴¹

A KUTATÁS FOLYTATÓDIK – KÍSÉRLET A DOKUMENTUMOK ÉRTELMEZÉSÉRE

Az egész ügy zavaros. A szökés tervezett időpontja tekintetében eltérések vannak a kihallgatási jegyzőkönyvekben. Egyszer áprilisban kezdődik a szökés megszervezése, másszor a dátum még jóval előbbre tolódik. Ha Tóth Ferenc június 14–15-ére tervezte, hogy megvalósítja a tervét, miért volt még

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 99-101. o.

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 102-103. o.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-103470. 102-103. o. A II. fokú tárgyalás előadója, jegyzője dr. Szimler János hadbíró százados volt.

június 19-én is a laktanyában? Ha Nagy Rudolf kilépett a csoportból, akkor miért lopott a fegyverraktárból lőszeret annak ellenére, hogy erre Tóth Ferenc Fábri Lajost jelölte ki? Amúgy az egész szökési terv sem logikus. Nem képzelhető el, hogy 1951-ben, a Rákosi-diktatúra tetőpontján 25–30 katona csoportosan elhagyhatná az országot illegálisan és fegyverrel felszerelve. Még a laktanyát sem hagyhatták el egyszerre! Mindezekon felül a recski internálótáborból 1951. május 21-én történt szökés hatására a határátkelőket, az ösvényeket és egyáltalán a teljes nyugati, déli, északnyugati határszakaszt megerősítették! Lehetetlen lett volna fegyverekkel és ekkora csoporttal az országot elhagyni.

A vizsgálat alatt a szökésből már szervezkedést „kreálnak”, amiben nagy része van a politikai tisztnek, illetve a parancsnoknak, akik teljes összeesküvést, feketelistát agyalnak ki a nyomozati szakasz végére.

Tóth Ferenc őrzető kivégzésének dátuma sejthető, őt a dokumentumok szerint 1951. július 30-án végezték ki a Fő utcában.⁴² Mivel a II. fokú ítélet rendelkezik arról, hogy Nagy Rudolf kivégzését Tóth Ferencé előtt végre kell hajtani, így annak is nagy a valószínűsége, hogy Nagy Rudolf kivégzésére is 1951. július 30-án került sor. Nagy Rudolf eddig nem szerepelt a kivégzettek listáján.

Az ügyben valószínűleg vannak valós elemek is, a katonák beszélhettek arról, hogy „jó lenne megszökni”, de azt is tudniuk kellett, hogy ilyen nagy számban és ilyen feltűnő módszerrel ez lehetetlen. Ebben az időszakban pedig nem ez az egyetlen ilyen jellegű eset, hogy valós gondolatokból konstruálnak egy ténylegesen valótlan cselekvés-sorozatot avégből, hogy pozitív „leleplezéseket” mutassanak fel.⁴³ A példastatuálás pedig adott az 1950. évi 26. törvényerejű rendelet segítségével. Az, hogy a katonák mennyiben voltak bűnösök vagy ártatlanok az ügyben, sajnos a dokumentumokból nem derült ki, de annyi bizonyos, hogy az I. és a II. rendű vádlottnak a büntetése aránytalanul súlyos volt. De abban az időszakban ez sem meglepő.

⁴² Tóth Ferenc (1930. október 8.) Magassága 160 cm, szeme: kék, homloka: magas, fogai: épek, arca: kerek.

⁴³ A recski kényszermunkatáborban közvetlenül az 1951 májusi szökés után Nagy László, a tábor operatív vezetője két szökési, illetve kitörési kísérletet „derített fel” az operatív csoportja és a vamzerek segítségével. In: Bank Barbara: *Szögesdrótok mögött – Internálás 1945-1953 között Magyarországon, különös tekintettel a recski internálótábor történetére.* 154-160. o. Kézirat.

SÁVOLY TAMÁS¹

Totális diktatúra és közszolgálati rádiózás (1949–1957)

Célom, hogy a rendelkezésemre álló keretek között bemutassam a Magyar Rádió Hivatal intézménytörténetének 1949–1957 közötti időszakát, az eddig méltatlanul kevésbé kutatott közmédia forrásain keresztül.

A Rádió hangja mindenkor – így a vizsgált korszakban is – tükrözte az országban uralkodó közállapotokat. A II. világháborút követően az újjáépítés befejezéseként és a nagy belső átalakulást jelképezve a Magyar Rádió kivált az 1945-ben létrehozott, a közmédiákat összefogó Magyar Központi Híradó Rt²-ből. Ez a folyamat 1949–1950-ben közel egy évet vett igénybe. A magyar rádiónak három, a politikai hatalom által kívánt nagy feladatot kellett teljesítenie. A kettős nagy műsor összehangolása mellett meg kellett felelnie az új technikai és a kulturális fejlődés kihívásainak.³

1949. február 1-jén Budapest I. felvette a Kossuth, Budapest II. pedig a Petőfi Rádió nevet.⁴ A Rádió szakítani kívánt a közmédiának korábban, az alapításkor meghirdetett nevével és irányelveivel. A politikai vezetés a rádiót a munkásosztály hatalmának egyik eszközévé kívánta alakítani. A kommunista hatalomátvétel után az új kormányzat számára igen fontossá vált a Rádió, mint a leghatékonyabb agitációs és propagandaeszköz. A '48-as hősokeket mintázva, az éter hullámain keresztül szabadságharcot hirdetett a felszabadulás előtti rádiózás irányelveivel szemben. A magyar kultúra

¹ A PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, "TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN" c. projekt keretében valósult meg.

² Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945–1948*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 30. o. 1945. június 11-én a Magyar Központi Híradó Rt. elnöke Ortutay Gyula lett. Az Rt. a Magyar Telefontávközlő és Rádió Rt., a Magyar Távirati Iroda Rt., a Magyar Filmiroda Rt., a Magyar Országos Tudósító Rt. és a Magyar Hirdető Iroda Rt. vállalataiból jött létre.

³ Justus Pál: Új nagy feladatok előtt. In: *Magyar Rádió*. A rádió hivatalos műsorlapja. V. évfolyam 1. szám. 1948. december 29., 2. o.

⁴ Lévai Béla: Rádiók a felszabadulás után. In: *Rádióhallgatók könyve*. Szerkesztette: Lévai Béla. Minerva Budapest, 1958. 33. o.

európaiságát hirdető rádióműsort felváltotta a szocialista és a kommunista eszmét hirdető internacionalista rádió műsora.

A propagandának részét képezte az 1949 nyarán Budapesten rendezett Világ Ifjúsági Találkozó (VIT), amelynek során a Bródy Sándor utcai médiapalota az új szocialista eszme propagandaközpontjává alakult.⁵

1949. augusztus 20-án jelent meg a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, amelynek 6. pontja a rádiót a dolgozó nép tulajdonaként jelölte meg. Még ez év októberében a Rádió igazgatása alá került a stúdióépület teljes műszaki berendezése az ott dolgozó postai alkalmazottakkal együtt. A Posta kezelésében ettől kezdve csak az adóépület és az adóállomások műszaki berendezései maradtak. A Posta kapta meg továbbá a meginduló vezetékes rádióhálózat kiépítésének összes feladatait. A vezetékes rádió a műsorszolgáltatáson kívül teljesen függetlenné vált a Rádiótól.⁶

1950 tavaszán jelent meg a 70/1950. Minisztertanácsi rendelet, amely az új helyzetnek megfelelően minden vonatkozásban tisztázta a rádió helyzetét. E rendelet megszüntette a Magyar Központi Híradó Részvénytársaságot és úgy intézkedett, hogy „a szocializmus építése, dolgozó népünk kulturális színvonalának emelése, a szocialista kultúra terjesztése terén a magyar rádióra háruló fokozott feladatok ellátására Magyar Rádió Hivatalt kell létesíteni.”⁷ A rendelet értelmében két megmaradt társvállalatát az MTI-t és az Óraüzemet is leválasztották róla és a rádió teljesen önálló intézménnyé vált. A Rádió Hivatal a Népművelési Minisztérium felügyelete alá került. Gazdálkodását az állami költségvetési keretből finanszírozták.⁸

⁵ A Magyar Rádió hetilapja, a *Magyar Rádió*, a rádió hivatalos műsorlapja folyamatosan beszámolt a rendezvényről: A magyar fiatalság munkafelajánlással készül a Világifjúsági Találkozóra. In: *Magyar Rádió* V. évfolyam 32. szám, 1949. augusztus 5. 1. o. és Üdvözljük a békéért harcoló ifjúságot! A Magyar Rádió köszönti a Világifjúsági Találkozót! In: *Magyar Rádió* V. évfolyam 33. szám, 1949. augusztus 12. 1-2. o.

⁶ Lévai Béla: Rádióink a felszabadulás után. In: *Rádióhallgatók könyve*. Szerkesztette: Lévai Béla. Minerva, Budapest, 1958. 35. o.

⁷ 70/1950. Minisztertanácsi számú rendelet, Magyar Közlöny Minisztertanácsi és Miniszteri Rendeletek Tára 1950. március 7.; 41. sz. 328. jegyzőkönyv 24. pontja, 1950. március 3. a Népművelési miniszter előterjesztése Magyar Rádió Hivatal létesítése, és a Magyar Távirati Iroda átszervezése tárgyában. In: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1950. február 25.-1952. augusztus 14.* Szerkesztette: G. Vass István. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006. 16. o.

⁸ Lévai Béla: A Magyar Rádió a felszabadulás után. In: Dr. Cserés Miklós – Földes Gézőné – Földi Iván – Lévai Béla: *A Magyar Rádió és Televízió kézikönyve*. A Magyar Rádió és Televízió Kiadása. Budapest, 1958. 33. o.

Az új szocialista rádió kialakítását és megszervezését a Minisztertanács Szirmai Istvánra⁹ bízta,¹⁰ aki jelentős szerepet játszott a munkásegységért folytatott politikai harcban. Megbízható vezetőként azonnal hozzá is kezdett a rádió fejlesztéséhez. Megszerezte a rádió számára a Szentkirályi utca 25/a számú alatti lakóépületet a külföldre irányuló, rövidhullámú (RH) adások szerkesztőségei számára. Még abban az évben elkezdte egy új stúdióépület építését a Szentkirályi u. 25/b alatt. Ezt az új épületet stúdiócéllra tervezték, tehát nem meglévő épület átalakításáról volt szó. Közben, a köztársasági elnöki poszt megszűnése után, megszerezte a rádió zenei együtteseinek részére a Pollack Mihály térre néző, megüresedő volt egykori gróf Esterházy-, majd köztársasági elnöki palotát a később nyilvános adásoknál sokszor használt

⁹ Szirmai István (Zilah, 1906. április 13. – Budapest, 1969. szeptember 29.): a munkásmozgalom harcosa, újságíró. A párizsi egyetemen és a kolozsvári tudományegyetemen is jogot tanult. 1929-ben belépett a Romániai Kommunisták Pártjába (RKP). 1930–1931-ben az RKP erdélyi tartományi vezetőségében különböző pártfunkciókat töltött be. 1942 őszétől a KMP Központi Bizottságának, majd a Békepárt titkárságának a tagjává választották. 1943 decemberben letartóztatták. A felszabadulás után Szegeden részt vett az MKP szervezésében és a Dél-magyarországi Titkárság vezető-helyettesévé, majd vezetőjévé nevezték ki. Decembertől a szegedi *Délmagyarország* című lap szerkesztője, 1945 márciustól felelős szerkesztője, júliustól főszerkesztője volt. 1946–1947-ben az MKP Központi Vezetősége tömegszervezeti osztályát vezette. 1947–1949-ben az MKP, majd az MNDP Országos Szervező Bizottságának titkára volt. 1949–1953-ban a Magyar Rádió vezetője s a pártközponti vezetőségének póttagja. 1953. januárban koholt vádak alapján letartóztatták. 1955-ben rehabilitálták. Szabadulása után a Bizományi Áruházban, majd a Begyűjtési Minisztériumban dolgozott. 1956 júniustól a Budapesti Pártbizottság lapjának, az *Esti Budapestnek* a főszerkesztője lett. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának, majd az első központi bizottságnak tagja, országgyűlési képviselő, a Miniszter Tanács Tájékoztatói Hivatalának, 1957-től az MSZMP agitációs és propaganda osztályának vezetője volt. 1959-től az MSZMP Politikai Bizottságának póttagja, 1962-ben tagja lett. 1959-től 1966-ig a Központi Bizottság titkára, később az Agitációs és Propaganda Bizottságnak vezetője, a parlament külügyi, ezt követően kulturális bizottságának elnöki tisztét töltötte be. Főbb munkái: *Tömegszervezetek* (Budapest, 1946.); *A német kérdés rendezése a béke ügyét szolgálja* (Budapest, 1962.); *A marxizmus-leninizmus eszmei offenzívája* (Budapest, 1963.); *A kommunista eszmék győzelméért* (Budapest, 1963.); *A magyar népi demokrácia története, 1944–1962-ig* (Budapest, 1978.). Forrás: *Magyar Életrajzi Lexikon*, III. (kiegészítő) kötet A-Z. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 764. o. Lásd még: Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (ettől kezdve: MTVA) Központi Irattára (ettől kezdve: KI), Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye 1945–1956 között Szirmai István alatt.

¹⁰ *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1950. február 25 – 1952. augusztus 14.* Szerkesztette: G. Vass István. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006. 16. o. Szirmai István kinevezése a Magyar Rádió Hivatal vezérigazgatójává, illetve Barcs Sándor kinevezése a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatójává. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 328. jegyzőkönyv 1950. március 3.

Márványteremmel. Ugyanekkor elkezdte kiépíteni a vidéki körzeti adások stúdióit (Nyíregyháza, Pécs, Szolnok, Miskolc). A hidegháború máig is álló emlékeként 1952-ben 6 hét leforgása alatt felépítette az Esterházy palota mellett a rádió négy stúdiót magában rejtő atombunkerét.¹¹

Az elnök feladata a rádió politikai, művészeti és gazdasági irányítása volt, amiben az új eszmének, a szocializmusnak a terjesztése prioritást kapott. A legfelsőbb döntési szerve a Rádió Kollégiuma volt, amely az elnök véleményező és tanácsadó szerveként működött. A rádió vezetésében felmerülő, az egész rádió munkáját, vagy egyes munkaterületeket érintő fontos elvi kérdésekben az elnök a Kollégium véleményének meghallgatása után döntött. A Kollégium 12 tagból állt. A tagokat az elnök javaslatára a Minisztertanács nevezte ki. A Kollégium általában hetenként egy alkalommal ülésezett. Határozatainak végrehajtását az elnök, illetve az ezzel megbízott személy biztosította.¹²

A műsorszerkesztés központi feladatára, műsorigazgatónak Szirmai István régi „harcostársát”, Újhelyi Szilárdot¹³ hívta meg. A műsorigazgató vezette, felügyelte a műsorüléseket. Javaslatlalt élt a műsor tervezésével és lebonyolításával kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdésekben. A különböző műsorosztályok munkájának összehangolásával segítette az elnök munkáját, megtárgyalta a műsorstruktúrát, jóváhagyta az osztályok műsorterveit. A műsorülés tagjait az elnök nevezte ki.

¹¹ MTVA Archívum Magyar Rádió Műsordokumentum-tár, 1995. november 3. Kossuth 14:05. Öt perc a Rádióról – mindenkinek. Szerkesztő: Sebestyén János. 1. o.

¹² MTVA KI, a Magyar Rádió Kollégium iratai 1950-1956 között.

¹³ Újhelyi Szilárd (Debrecen, 1915. november 28 – Budapest, 1996. július 30.) művelődéspolitikus, szerkesztő. 1937-ben szerzett jogi diplomát, a Márciusi Front egyik alapítója, a *Tovább* című lap szerkesztője. 1940-ben belépett az MKP-ba, részt vett az ellenállási mozgalomban. Kétszer tartóztatták le, három évig tartották rendőri megfigyelés alatt. 1945-től a Népjóléti Minisztérium államtitkáraként működött. 1948-tól a Kulturális Kapcsolatok Intézetének főtitkára volt. 1950-ben a Magyar Rádió műsorigazgatójává nevezték ki. 1951. március 5-én letartóztatták, koncepció perben nyolc év börtönre ítélték. 1954. július 23-án rehabilitálták, majd filmigazgatóvá nevezték ki. 1956. október 23-án részt vett a Nagy Imre lakásán folytatott megbeszélésen. Nagy Imre felkérte, legyen a rádió kormánybiztosa, ezt nem vállalta. Nagy Imrével együtt ment a jugoszláv nagykövetségre, majd Romániába deportálták. 1958-ban szállították vissza Romániából. Ezt követően az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa lett. 1963 januárjától a Filmtudományi Intézet igazgatója. 1967–1968-ban a Művelődési Minisztérium Kiadói Igazgatóságának vezetője, majd 1972-től a Külügyminisztérium főosztályvezetője, 1973 januárjától 1977. évi nyugdíjazásáig Magyarországon párizsi UNESCO-nagykövete. Forrás: www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/kislex/biograf/ujhelyi.htm (letöltés: 2013. április 12.).

A feladatok végrehajtásához növelték a rádió személyi állományát, a beosztottakat megbízható – vagy annak tartott – káderekre cserélték le. Sok új munkatárs került ekkor a vállalathoz, elsősorban munkás- és parasztszármazású fiatalok. Egyikük volt Szirmai Ottó¹⁴ is, aki régi munkáscsaládból származott. A Párt neki is lehetőséget kínált, beiskolázta a propagandagépezetbe került új munkatársat, ezért cserébe feltétlen elvhűséget várt el.

Szirmai Ottó belépésétől kezdve vezette, mint megbízható káder, az ifjúsági rádió szerkesztőségét, szerkesztette az „Ifjúság hangja. Az ifjú sztahanovisták köre” című műsorát. Azokat az új, fiatal rádiósokat, akik szándékaik szerint a tömegeket, a szocializmust kívánták szolgálni, „a nép küzdelmének krónikásai, sikereinek tanúi és a haladás tapasztalatainak

¹⁴ Szirmai (Szegmeister) Ottó (Újpest, 1926 – Budapest, 1959. január 22.): szerkesztő, rendező. Anyja mosónő, apja öntő a Ganz Hajógyárban, majd a Standard-nál dolgozott. A négy polgári iskola elvégzése után, textilkereskedő tanfolyamot kezdett, majd munkát vállalt a Ganz Hajógyárban mint kifutó. Ezután a Tudor akkumulátor gyárban mint küldönc, egy drogéria nagykereskedésben mint árukihordó, utána egy műköszörűsnél mint segéd dolgozott Újpesten. 1943-ban a rákospalotai városházára került árvaszéki írnoknak. Közben díszletek tervezésével foglalkozott. Barátai és volt iskolatársa biztatására jelentkezett a Nemzeti Színház díszlettervező gyakornokának. Felvenni nem tudták, de közbenjárásukra az Erzsébetvárosi Színházba került. 1943 szeptembertől 1944 szeptemberig itt dolgozott. 1944 őszén sikeresen felvételizett az Iparművészeti Szakiskolára, de az iskolát katonai célra használták fel, így a tanítás megszakadt. Ebben az időszakban kérte nevének magyarosítását (Szegmeisterről Szirmaira). 1945 március első napjaiban bekapcsolódott a MADISZ rákospalotai szervezetének munkájába. 1945. május 1-ig dekorációs, utána propagandista, a vezetőség tagjává választották. Az első szemináriumot itt hallgatta Valachi Gyulától, aki a MADISZ titkára volt. A Rákospalotán megnyíló moziktól megkapta a plakátfestést, ez volt a megélhetési forrása. 1946 novemberében a Párt elküldte háromhetes pártiskolára Budatéténybe. Tagja lett a Párt ifjúsági aktívájának. 1947. júniusában egyhetes választási iskolán volt, utána két hétig egész napos iskolavezetéssel bízta meg a Párt. Az 1947-es választások ideje alatt, mint kerületi agitátorfelelős, tagja lett a rákospalotai Pártszervezet Végrehajtó Bizottságának. A választások után a Párt nagy-budapesti ifjúsági bizottságának javaslatára újra beiratkozott, a felvételi vizsga letétele után a Szépművelési Líceum festőtagozatára. 1947 októberétől a rákospalotai pártszervezet ifjúsági bizottságának káderoktatási megbízatását vállalta el. 1948. április 25-én az ifjúsági káderosztály javaslatára kerületi ifjúsági titkár lett, majd a MINSZ megalakulásával annak titkára is. 1949 őszén az Ifjúsági Központ oktatási alosztályának vezetésével bízták meg. Többszöri kérésére (színházművészetet akart tanulni) végül is a Rádióhoz került, ahol másfél évig az Ifjúsági Rádió Szerkesztőségét vezette. Közben a kulturális alapszerv párttitkárának választották. Beiratkozott a Lenin egyetemre, ugyanakkor áthelyezték a műsorszakára, majd káderpolitikai okok miatt a zenei osztályra került osztálytitkárnak. Innen egy év múlva a dramaturgiára került. A Lenin egyetemet nem fejezte be, ezért leváltották a párttitkári pozíciójából, de dramaturgi állását továbbra is megtarthatta. Forrás: MTVA KI, Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye 1945-1956 között: Szirmai Ottó.

terjesztői akartak lenni”, és származásuk mellett a tehetségük is megvolt, a propagandaműsorok készítésébe állították.

Ahogy Szirmai Ottó, úgy a hasonló új káderek részére is vezető állásokat alakítottak ki, közben megfelelő képzést kaptak. Az új körülmények között a vezetés átalakította és kibővítette a műsorosztályokat: a zenei osztály már nemcsak komoly- és könnyűzenei rovatból állt, hanem zenei főosztállyá alakult és további részlegekre – szimfonikusra, drámaira, népzeneire, műsorcserére stb. – bomlott. Az aktuális osztályhoz (1953-tól agitációs-propaganda osztály) tartoztak a bel- és külpolitika, kultúra, hírszerkesztőség, a Falurádió, és külön a falusi hallgatók szórakoztatására szolgáló Kincses Kalendárium. A Hangos Heti Híradó helyett Hangos Újság jelentkezett, majd ezt felváltotta az Esti Krónika stb. Megszervezték az önálló stúdió osztályt és az ifjúsági és gyermekrádiót is. A prózai osztály végleg megszűnt, helyette oktatási osztály létesült. Önállósult az irodalmi osztály, főosztállyá alakulva magyar, külföldi és szórakoztató csoportjai működtek tovább. Az évek során a drámai osztály hol az irodalmi osztállyal együtt, hol külön vezetés alatt dolgozott. A frissen alakult ifjúsági és gyermekosztály komplex szerkesztési elvet követett (zene, irodalom, ismeretterjesztés, politika stb.), és igyekezett óvodástól egyetemistáig minden korosztálynak műsort készíteni.

Az osztályok, csoportok új felállása gyorsan befejeződött, de a kedvezőtlen politikai tendenciák miatt a műsorkészítésben a dogmatikus szemlélet uralkodott. Nemcsak a szünetjelet változtatták meg, hanem a műsorok addigi struktúráját is. A lényeg az a tartalmi változás volt, amelyet a kifejezetten politikai jellegű műsorokon (hírek, kommentárok, riportok stb.) túlmenően a zenei és irodalmi műsorok „átpolitizálása” határozott meg.

Minden műsorosztály kivette részét az adott politikai irányelveket hordozó kampányból. Nagy szerepet szántak a műsorpolitikában a munkaversenyeknek, a szocialista eszmét és a párt vezetőit, a munkásmozgalom történetét feldolgozó népszerűsítő műsoroknak.

Például 1951 februárjában a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusára készült, és napokon keresztül ebben a szellemben folyt a teljes műsorstruktúra összeállítása. A zenei osztály indulókat, munkásmozgalmi dalokat sugárzott, az aktuális osztály Rákosi Mátyás beszédeit tartalmazó kötetét mutatta be, a dramaturgia Fagyeev *Az ifjú gárda* című regényének rádióváltozatát adta, az ifjúsági osztály a Komszomol hősiességéről készített

műsort, a „Jó reggelt gyerekek!” szocialista tanmeséket¹⁵ adott reggel 6 órakor stb. Ünnepi programokat sugároztak Lenin születésének 80. évfordulóján (1950) és Budapestről a sztahanovisták I. kongresszusáról (1950). Minden évben egy-egy hétig emlékeztek „hazánk felszabadulására” áprilisban és a szovjet szocialista forradalomra novemberben. Rákosi Mátyás születésnapjára rendeztek ünnepségeket (1952).¹⁶

Az ötvenes évek fejlesztései mellett a személyi kultusz félelemmel teli rettegett korszaka is beköszöntött. Még alig halkult el a NÉKOSZ indulója, a „fényes szellők” helyett már a hidegháború szele süvített az éter hullámain. A rádió sem ismert lehetetlent, és megpróbálta elhíttetni a hallgatókkal, hogy akiket tegnap még barátoknak és harcostársaknak hittünk – azok az „ellenség ügynökei” voltak.

1949 után a rádió nyíltan vállalta a műsorpolitikájában, hogy az új rend szocialista ellenségeivel, a klerikális reakcióval,¹⁷ a kuláksággal¹⁸ és a külső reakciós erők¹⁹ támadóival szemben a Párt szócsöveként felvette és felveszi a küzdelmet.

¹⁵ MTVA Archívum Magyar Rádió Műsordokumentum-tár. 1951. április 21. Petőfi 6:45 Jó reggelt, gyerekek! Schwartz Mór: Igaz történet Leninről. Szerkesztő: Balogh Jolán, 2 o., lásd még uo.: 1951. szeptember 22. Petőfi 07:00 Jó reggelt, gyerekek! Vass Zoltán: Rákosi. Szerkesztő: Balogh Jolán, 4 o., lásd még uo.: 1951. december 21. Petőfi 6:45 Jó reggelt, gyerekek! Koltor Gáborné: Sztálinról öreg munkások emlékezése. Szerkesztő: Földes Gézá. Forglap: 3 o.

¹⁶ Lévai Béla: *A Rádió és televízió krónikája. 1945–1978.* Membrán könyvek, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1980, 186-187. o.

¹⁷ MTVA Archívum Magyar Rádió Műsordokumentum-tár. 1949. február 10. Kossuth 18:15 Marxista-leninista negyedóra. Zsigmond László: A klerikális reakció a két világháborúban – Felolvasás, 6 o., lásd még uo.: 1950. szeptember 26. Petőfi 20:45 Lukács József: A klerikális reakció és a jobboldali szociáldemokraták szövetsége – Előadás, 8 o., Lásd még uo.: 1950. december 21. Kossuth 15:40 Alapfokú politikai iskola. Medgyes Béla – Földes István: Harc a klerikális reakció ellen 1. Közreműködők: Basa György, Ruttkai Ottó, Kőműves Imre, 10 o., lásd még uo.: 1950. december 28. Kossuth 15:40 Alapfokú politikai iskola. Medgyes Béla – Földes István: Harc a klerikális reakció ellen 2., 4 o., lásd még uo.: 1950. december 29. Kossuth 18:00 Alapfokú politikai iskola. Márkus István – Földes István: Harc a klerikális reakció ellen 3., 4 o.

¹⁸ Uo. 1948. november 12. Budapest I. 13:00 „Pálinka – kulákok” című sorozatból, 8 o., lásd még uo.: 1949. január 10. Budapest I. 13:00 Barta Lajos: Kulák, 9 o., lásd még uo.: 1949. április 14. Petőfi 19:30 Falurádió. A kulák alma. Látogatás a pécsi mezőgazdasági gépgyárban, 8 o.

¹⁹ Uo. 1949. július 1. Kossuth 16:40 Marxista-leninista negyedóra. Harc a reakciós háborús ideológia és a kozmopolitizmus ellen, 5 o., lásd még: 1952. szeptember 2. Petőfi 19:00 Szilágyi Vilmos: Babonák és csodák a reakció szolgálatában. Szerkesztő: Schél Gyula, 10 o.

1949 előtt is voltak perek, amelyek bekerültek a rádió műsoraiba, pl. a Magyar Testvéri Közösség pere (Donáth-per), a Pócspetri- és a MAORT-per;²⁰ ezek is politikai megrendelésre kerültek adásba, azonban nem elsősorban a Magyar Dolgozók Pártjának akaratából készültek, és nem váltak rádiós kirakatperrekké.

Azonban a Mindszenty-per²¹ felvett anyagait már a kommunista propaganda részeként napról napra, egészen az ítélethirdetésig – az állampárt akaratából – közvetítette a Rádió. 1949. szeptember 24-én koholt vádak alapján halálra ítélték Rajk Lászlót²² és társait.²³ A rádió az egész tárgyalást közvetítette, a forgatókönyv műsorpolitikailag ugyanaz lett, mint a Mindszenty-perben.²⁴ Ezt követte több hasonló kirakatper (Standard-;²⁵ Grósz-per²⁶), amelyeknek hang- és írott dokumentumait a Magyar Rádió Archívuma megőrizte. A pereket oktató-nevelő műsorokban

²⁰ A perek szövegekönyvei: MTVA Központi Irattár Magyar Rádió. Konceptiós perek doboza 1945–1959.

²¹ MTVA KI MR Konceptiós perek doboza. Mindszenty-per (vádoltak: Mindszenty József, Baranyay Jusztin, Zakar András, Esterházy Pál, Nagy Miklós, Ispánki Béla). Ítélet helye és ideje: I. Budapesti Népbíróság Különytanácsa, Olti Vilmos bíró, 1949. február 8. II. Népbíróságok Országos Tanácsa, Jankó Péter bíró, 1949. július 9.

²² Rajk László (Székelyudvarhely, 1909. március 8. – Budapest, 1949. október 15.) kommunista politikus, miniszter. Ld. *Magyar életrajzi lexikon*, II. k. L-Z, főszerk. Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 471. o.

²³ Uo. Konceptiós perek doboza. Rajk-per (fővádoltak: Rajk László, Szőnyi Tibor, Szalai András, Lazar Brankov, Justus Pál, Ognjenovics Milán). Ítéletek helye és ideje: I. Budapesti Népbíróság Különytanácsa, Jankó Péter bíró, 1949. szeptember 24; II. Népbíróságok Országos Tanácsa, 1949. október 14. Három halálos ítélettel.

²⁴ Az MTVA KI Sajtócikk-gyűjteményében a teljes pert nyomon lehet kísérni: 1949. szeptember 14. *Népszava*: „Rajk kémbandájáról,” 1949. szeptember 15-től szeptember 28-ig a „Helyszíni közvetítés a rádióban Rajk László és bűntársainak főtárgyalásáról” címmel a rádió mellett a *Dunántúli Napló*, Pécs; az *Észak-magyarország*, Miskolc; a *Somogyi Napló*, Kaposvár; a *Nőmunkás*; a *Miskolci Hírlap*; a *Sopronmegye*, Sopron; a *Délvidéki Hírlap*, Szeged; a *Mosonmagyaróvár*; a *Győrmezei Hírlap*; a *Debrecen*; a *Tiszántúli Néplap*, Debrecen; a *Kis Újság*; a *Szabad Szó*; a *Szabad Nép*; a *Viharsarok*, Békéscsaba; a *Magyar Nemzet*; a *Világosság*; a *Hevesmegyei Néplászló*; a *Zala*, Nagykanizsa; az *Orosházi Hírek*; a *Kecskeméti Lapok*; a *Délpestmegyei Néplászló* is beszámoltak.

²⁵ Uo. Magyar Rádió Konceptiós perek doboza. Standard-per (vádoltak: Geiger Imre, Radó Zoltán, Robert Vogeler, Edgar Sanders). Ítéletek helye és ideje: Budapesti Büntető-törvényszék, 1950. február 21. MTVA KI Magyar Rádió. Konceptiós perek doboza. Népbíróságok Országos Tanácsa, 1950. május 4. Két halálos ítélettel.

²⁶ Uo. Grósz-per (vádoltak: Grósz József kalocsai érsek, Bozsik Pál, Farkas Endre, Vezér Ferenc, Endrédi Vendel, Hagyó-Kovács Gyula). Ítéletek helye és ideje: Budapesti Megyei Bíróság: 1951. június 28. Legfelsőbb Bíróság, 1951. július 31.

kommentálták.²⁷ A külső ellenség bemutatását a belső ellenség keresése egészítette ki. A megbízhatóság kérdése folyamatosan jelen volt a műsormunkában.

A Magyar Központi Híradó Rt. által létrehozott műsorlehallgató szolgálatot²⁸ a műsorok és készítőik ellenőrzésére alakították át és *kritikai csoport* néven vitték tovább. A műsorkészítőket ezenkívül három lektor ellenőrizte, a legfőbb ellenőr a szuperlektor volt, aki politikailag szűrte és jelentést írt minden műsorról.²⁹ Egy kisebb hiba is állásvesztést vonhatott maga után.³⁰ Bevezették a személyi minősítési rendszert, amelyben a dolgozók jellemzésén túl párt- és vallási hovatartozásukra vonatkozó adatokat is rögzítettek, persze a dolgozó tudtán kívül.³¹

Újhelyi Szilárdnak, a rádió műsorigazgatójának érthetetlen letartóztatása félelmet keltett a dolgozók között. Egyrészt mert sérthetetlennek érezték személyét, másrészt mert nem érezték megalapozottnak a vádakát. 1951. március 5-én vitték el egy munkamegbeszélésről és fogták koncepciók eljárás alá.³² 1951. október 6-ától egy újabb külső ellenséggel, a Szabad Európa Rádióval is fel kellett vennie a versenyt a Magyar Rádióval. Ezzel párhuzamosan igyekezett a magyar rádió idegennyelvű rövidhullámú szerkesztőségei számát növelni (görög, olasz, török, spanyol, német, angol szekciókban).³³

²⁷ MTVA Archívum Magyar Rádió Műsordokumentum-tár, 1952. március 27. Kossuth 16:45 Rádió politikai kör. Pogány Róbert: A klerikális reakció népi demokráciánk ellensége. Szerkesztő: Márton Anna, 12 o., lásd még 1953. április 15. Petőfi 16:30 Fehér Lajos: A kulákság a dolgozó parasztság ellensége – előadás, 7 o.

²⁸ Kővágó Sarolta: A Magyar Rádió és a műsorpolitika, 1948 decembere és 1949 decembere között. *Múltunk* 2005/3, 104. o.

²⁹ MTVA KI Magyar Rádió Műsordokumentum-tár műsordokumentumaiban található lektorjelentésekben.

³⁰ MTVA Archívum Magyar Rádió Hangarchívuma. Jámbor András műsortitkár, a rádió könyvtárának vezetője emlékezik, 1–3. rész. Riporter: dr. Salamon István.

³¹ MTVA KI Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye, 1945–1956 között több személyi akta is erről tanúskodik.

³² Uo. Magyar Rádió. Koncepciók perék doboza. Hazai kommunisták 1. pere (Márciusi Front; Losonczy és Tariska – vádlottak: Losonczy Géza, Újhelyi Szilárd, Veres József, Tariska István). Budapesti Megyei Bíróság 1951. október 20. Csak első fokon tárgyalták. Újhelyi Szilárd 8 évet kapott. 1954. július 23-án szabadult.

³³ Uo. Magyar Rádió Elnöki levelezés. Szirmai István beszámolója a Rövidhullámú idegennyelvű szerkesztőségek fejlesztéséről.

1953 februárjában nyugati kapcsolatai miatt, cionista összeesküvés gyanújával³⁴ vitték el bilincsbe verve az intézményből Szirmai Istvánt, a vállalat elnök-vezérigazgatóját.³⁵ Az esetről egy rádiós anekdota is született. Egy rádiós bemondó is végignézte, hogyan viszik el bilincsbe verve az általa építtetett Pagoda épületén keresztül az elnököt. A később érkező kollégájának e korban szokásos virágnyelven a következőt mondta: „*Már ősz van, és a rádió elhullatta Szirmait!*” ezzel jelezve kollégájának, hogy az elnök már nincs a helyén, az intézmény vezető nélkül maradt.³⁶

A közvetlen párt- és állami irányítás alatt működő Magyar Rádió lassan teljesen függő viszonyba került és a műsorkészítésében felső utasításra cselekedett. Az új elnökök a forradalomig és szabadságharcig a továbbiakban kívülről, más területekről érkeztek. A Rádió elnökének mozgástere információ hiányában fokozatosan leszűkült. A műsorpolitikát a hatalom a felsővezetők börtönbe zárása után a Rádió Kollégiumon keresztül gyakorolta. E testület kínosan ügyelt, hogy a párt által kért, kívánt feladatok végrehajtásra kerüljenek. A műsorigazgatóság elvesztette súlyponti szerepét, műsoritkarsággá szelídült.

A Szirmai Istvánt az elnöki poszton követő Hartai László³⁷ munkáscsaládból származott, részt vett a felszabadító harcokban, majd az Első Magyar Gazdasági Gépgyárban dolgozott. Az MKP e munkakörből emelte ki először a Minszterelnökségre, majd a Tájékoztatási, végül a

³⁴ MTVA Archívum Magyar Rádió Hangarchívum és Műsordokumentumai között. 1993. október 4. Kossuth 22:30 Zsidók és antizsidók. Korkép a hatalom és a cionizmus viszonyáról. Svéd László történéssel beszélget Vámos György újságíró. Szerkesztő: Vámos György.

³⁵ Uo. Visszaemlékezés Szirmai Istvánra Szirmai Istvánné férje életéről, családjáról, letartóztatásáról az 1970-es évekből.

³⁶ Uo. 2003. február 23. Kossuth 20.04 Egy rádiós naplójából.. Sebestyén János műsora. 50 esztendeje történt – 1952.

³⁷ Hartai László (Kiskomárom, 1925. május 15. – Budapest, 1987. augusztus 16.): jogász, bíró, az állam-és jogtudományok kandidátusa (1975). Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Állam és Jogtudományi Karán szerzett diplomát 1950-ben. 1947–1948-ban a Tájékoztatási Minisztérium főosztályvezetője, 1948-tól a Népművelési Minisztérium főosztályvezetője, 1951-től a Magyar Rádió Hivatal igazgatója volt. 1957-től a Fővárosi Bíróság, 1960-tól a Legfelsőbb Bíróság bírója, 1968-tól tanácselnöke. Forrás: *Magyar életrajzi lexikon (1978–1991)*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 358. o.

Népművelési Minisztériumba. Révai József³⁸ miniszter mellett lett munkásból értelmiségi.³⁹

A rádióba érkezésekor nyomott, feszült hangulatban folyt a munka. Elsősorban ezen próbált változtatni, azonban nem ismerte eléggé a műsorkészítés menetét, rendjét, a kollégákat. 1953-ban a napi műsoridő rétegműsorokra volt széttörölve, és átgondolt kulturális koncepciója sem volt a szerkesztőségeknek. Ez volt az az idő, amikor a reggeli műsor mozgalmi indulókkal kezdődött, és egyes indulók között a bemondók sürgették a hallgatókat a gyorsabb készülődésre, hogy a munkából el ne késsenek. Az „építők félóráját” a „vasutasok félórája” követte. A műsorstruktúrát meg kellett változtatni, ehhez azonban a Politikai Bizottságnak és a Népművelési Minisztériumnak is az engedélye kellett. A műsorstruktúrát ugyan Révai József támogatásával megváltoztatták, ám nem érték el a várt hatást. A politikai válság 1953 nyarától állandósult a műsorszerkesztőségekben. A műsorkészítőknek meg kellett felelniük a doktriner balos és a jobbra nyitást támogató politikusok bírálatainak, követeléseinek is.⁴⁰

Hartai gyengekezűnek bizonyult,⁴¹ ezért a Rádió Kollégiuma röviddel később elnökhelyettesi tisztségbe helyezte vissza és Benke Valériát⁴² bízta meg azzal a feladattal, hogy az „új típusú szocialista embereszményt mutató, műsorában megtestesítő” rádiót alakítsa ki.⁴³ Érkezésekor Benke Valéria sem ismerte jobban a rádiót, mint Hartai. 1945 előtt tanítónőként dolgozott,

³⁸ Révai (Lederer) József (Budapest, 1898. október 12. – Balatonaliga, 1959. augusztus 4.): kommunista politikus, író, a Rákosi-korszak meghatározó kultúrpolitikusa és ideológusa, a teljhatalmú „négyesfogat” tagja volt. Forrás: *Magyar életrajzi lexikon*, II. k. L-Z. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 509. o.

³⁹ Hartai László: 1952–1957 – a Rádió kollektívájának kialakulása. In: *Rádió és Televízió Szemle*. Jubileumi szám. Budapest, VII (1975) 42. o.

⁴⁰ Uo. 42. o.

⁴¹ MTVA KI Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye 1945–1956 között, Hartai László.

⁴² Benke Valéria (Gyöngy, Tolna vm., 1920. június 26. – Budapest, 2009. június 7.): tanító, országgyűlési képviselő, rádióelnök, művelődési miniszter, 1941-től az MKP tagja, majd 1944-től szakszervezeti titkárként vállalt munkát Szegeden. 1945–1948 között pártiskolai tanár és pártmunkás volt. 1948–1950 között az Magyar Nők Demokratikus Szövetségének budapesti titkára, 1949-től országgyűlési képviselő volt. 1949–1971 között országgyűlési képviselő, 1950–1954 között az Országos Béketanács titkára. 1950–1956 között a Magyar Rádió elnöke. 1958–1961 között művelődésügyi miniszter, 1961–1988 között a marxista Társadalmi Szemle főszerkesztője Forrás: T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)*. Budapest, 1993. 489. o.

⁴³ MTVA KI A Magyar Rádió Kollégiuma 1950–1956.

majd pártmunkás lett. Komócsin Zoltán⁴⁴ és Lakatos Éva⁴⁵ javaslatára került a rádióhoz, a koncepciók perек atmoszférájának az enyhítésére és a káderpolitika javítására.⁴⁶

Nagy Imre miniszterelnöksége idején új elvárások fogalmazódtak meg a pártvezetőség részéről. Néhány hónappal Sztálin halála után, 1953 júliusában változások történtek a kultúrpolitikában is. Révai József népművelési miniszter helyére Darvas József⁴⁷ lépett, talán ez lehetett a tényleges oka Hartai László elmozdításának.

Darvas 1954-ben a II. Írókongresszuson mondott beszédében nagyobb írói szabadságot ígért. Az addig mellőzött írók (Szabó Lőrinc, Németh László, Tamási Áron és mások) szabadabban ragadtak tollat, sőt állami kitüntetésben is részesültek és újra szerepelhettek a Magyar Rádió műsoraiban. A műsormunka szigorításai enyhültek. A lektorjelentések a műsor minőségére is kitértek, nemcsak a rendszerhűségére.⁴⁸ A Rádióban rövid időre újra megjelentek a szakmai műhelyek. A „Kilátó” című világirodalmi lap műsorának megindításával nyitás történt. Ezt jól példázta, hogy Márai Sándor, újra szólhatott „Magyar fohászával” a magyar hallgatókhoz. Igaz, válaszként a Szabad Európa Rádióban történt elhangzásra. Eközben személyzeti racionalizálást hajtottak végre. A racionalizálási törvény elfogadásával 1954-ben növelték a bizonytalanságot a munkatársak körében. A törvény értelmében indoklás nélkül azonnal el lehetett bocsátani azt, akiről kimondták, hogy nem elég megbízható. Sok

⁴⁴ Komócsin Zoltán (Felsőgalla, 1923. április 18. – Budapest, 1974. május 28.): kommunista politikus, újságíró, országgyűlési képviselő, 1957-től haláláig az MSZMP PB pót-, majd 1963-tól rendes tagja. Forrás: *Magyar életrajzi lexikon*, III. (kiegészítő) kötet A-Z. Főszerk.: Főszerk. Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 413. o.

⁴⁵ Lakatos Éva (Budapest, 1905. március 31.– Budapest, 1993. június 23.): 1948-tól az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályán osztályvezető-helyettes. 1946–1948-ban a VII. kerületi Nemzeti Bizottság tagja. 1949. május 15-étől a Magyar Függetlenségi Népfront nagy-budapesti listáján országgyűlési képviselő. 1956–1967-ben az MSZMP KB politikai munkatársa. 1958-tól 1965-ig az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság, majd az Országos Filharmónia igazgatója, a Művészeti Dolgozók Szakszervezete KV tagja volt. Forrás: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4919&catid=75:letemid=67&lang=hu (letöltés 2013.04.12.).

⁴⁶ MTVA Archívum, Magyar Rádió Műsordokumentum-tár 1984. június 10. Kossuth 9.00 Első személyben. Benke Valériával, az MSZMP Politikai Bizottságának a tagjával, a Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságának elnökével beszélget Rapcsányi László. 25 o.

⁴⁷ Darvas József (született Dumitrás József, Orosháza, 1912. február 10. – Budapest, 1973. december 3.): író, publicista, politikus, a népi írók mozgalmának egyik legjelentősebb tagja. Forrás: *Magyar életrajzi lexikon*, III. (kiegészítő) kötet A-Z. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 139. o.

⁴⁸ MTVA Archívum Magyar Rádió Műsordokumentum-tár műsorborítékjai.

Szirmai idejében felvett szocialista káder, újságíró vesztette el ekkor az állását.⁴⁹

A Rákosi- és Nagy Imre-frakciók közötti harcok, a kettős politika nehezen megoldható feladatok elé állították az agitprop területen dolgozó munkatársakat. A diktatúra gépezete csak pillanatnyi levegőt engedélyezett a rádiósoknak. A 1954. július 4-én elveszített világbajnoki labdarúgó-döntő lehetőséget kínált a dolgozó tömegeknek, hogy tiltakozzanak a kiszolgáltatott helyzet ellen. Az 1954 júliusában három napig tartó „kis magyar forradalmat” valamiképpen az „igazi” forradalom előzményének tekinthetjük. Abban mindenképpen van valami, hogy a „fordulat éve” után a tömeg másfajta spontán gyülekezésére és demonstrációjára nem akadt példa. Az elbukott vb-döntő utáni tüntetéseket a vonulások útvonala és dinamikája is rokonítja a bő két évvel későbbi megmozdulásokkal. Július 4-én, a döntő napján elindul a tömeg, amelynek a magját a Népstadionban a rádióközvetítést együtt hallgató szurkolók adták. Sorra meglátogatták a Keletit, a November 7. teret (ma Oktogon), az Országos Testnevelési és Sportbizottság Rosenberg házaspár utcai (ma Hold utca) épületét, hogy aztán elég gyorsan eljussanak a Rádió épületéhez, amelynek kapuját betörték. A több ezres tömeggel szemben 1954-ben mindössze 46 fős karhatalmat sikerül mozgósítani, talán ez is az oka annak, hogy nem folyt vér. A tüntetők állítólag petíciót kívántak a rádióban beolvastatni, amelyben Sebest és Puskást arra figyelmeztették, hogy ne merjenek hazajönni. A másnapi tüntetés csúcspontján a tömeg már elérte a tízezres létszámot, és a „*Vesszen Puskás, vesszen Sebes*” szlogenen túl már azt is skandálták, „*Aki magyar, velünk tart*”, a forradalomban majd sokat használt jelszót. Megindul a rendőrök és a tüntetők közötti fogócska, ami éjszakáig tartott. A Belügy másnapra már rendezte a sorait, de 6-án még így is háromezren voltak a Keletinél, akik a csapatra vártak, a játékosok azonban már két napja itthon voltak. Három nap alatt összesen 472 előállítás történt, s csak 11 esetben indult büntetőeljárás, a többség megúsza pénzbüntetéssel.

A hatalom számára kínos ügyet megpróbálták elhallgatni, hírzárlat volt. A politikai vezetés farizeus módon leginkább a sajtót tette felelőssé, hogy az emberekben indokolatlan várakozásokat keltett. Mintha bizony az újságok találtak volna ki, mondjuk, a gyárakban bevezetett „világbajnoki műszakot”. Az is felettébb kínos volt a proletárdiktatúra élcsapatának, hogy a letartóztatottak zöme – akárcsak 1956-ban – „munkásszarmazású”, amit a

⁴⁹ MTVA KI Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye 1945–1956 között.

rendőri jelentések azzal enyhítenek, hogy a randalírozók lumpenek, huligánok, jampecok, fradisták, tehát voltaképpen nem igazi munkások.⁵⁰

A rádiót ért támadás után a hatalom lecserélte a rádió addig független őrsemélyzetét az államvédelmi hatóság sorozott kiskatonáira.⁵¹

Újabb fordulatot jelentett 1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusa, amelyen Hruscsov leleplezte a Sztálin személye körül kialakult kultuszt. Az események gyorsan követték egymást. 1956. szeptember 22-én Veres Péter, az Írószövetség akkori elnöke beszédében a teljes írói szabadság mellett tört lándzsát. 1956. október 6-án a budapesti Kerepesi úti temetőben több tízezer ember részvételével újratemették Rajk Lászlót és társait.

Az eseményeket a Kossuth Rádió is kommentálta. A megváltozott körülmények felszabadultabbá, élettellel telítettebbé varázsolták a műsorokat. Benke Valéria lehetőséget kínált, hogy a racionalizálás során leszerelt újságírók rehabilitációban részesüljenek.⁵² Ám ez már nem volt elég az újságíróknak. Ők teljes megtisztulást akartak.

A Rádió október 23-ai ostroma elkerülhetetlen volt. A tömegek a Rádióban a zsarnoki hatalom szócsövét, eszközét látták. A Rádióknak is meg kellett újulnia az eseményekkel együtt. 1956. október 23-án 14 órakor először végre maguk is megfogalmazták, hogy milyen igényei vannak a szocialista rádiós újságíró szakmának. A hármaskori (szuperlektori) intézmény eltörlését, a káderpolitika álságos minősítési rendszerének felülvizsgálatát, a szakmai műhelyek (irodalmi, zenei, ifjúsági, idegennyelvű, sport) politikamentes újjászervezését, továbbá a régi doktriner vezetők leváltását követelték.⁵³

A közrádiózás legfontosabb elvét, a hitelességet sértette meg a Magyar Rádió folyamatosan, több mint hétéves működése alatt. A rádió hiteltelen propagandájával hazudott az állítólagos tulajdonosnak a dolgozó népnek. Az 1956. október 30-án megalakult rádiós munkástanács a hitelesség visszaszerzését tűzte zászlajára. Ennek eredményeként mondott fel az új Szabad Kossuth Rádió Benke Valériának, Hartai Lászlónak és régi rádiós

⁵⁰ Ünneplésre készültek, gumibot lett belőle.

http://hvg.hu/sorkoveto/20100108_aranycsapat_bern_nemet_magyar_donto (2013. május 12.).

⁵¹ MTVA KI Magyar Rádió Elnökségi levelezés 1954.

⁵² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9 V-150384/3 Egyetemi felkelők, sajtó. Feljegyzés a Rehabilitációs Bizottság 1956. október 8-án tartott értekezletéről. 193-198. o.

⁵³ MTVA Archívum Magyar Rádió Prózai hangdokumentumok. A Szabad Kossuth Rádió munkástanácsának 1990. november 28-i találkozója, Földes Péter, Tóth György visszaemlékezései. Lásd még 1995. május 7. Kossuth 13:05 Névjegy. Földes Péter.

vezetőknek, még a fent említett Szirmai Ottónak is, akinek párttitkári múltja nem volt összeegyeztethető az Új Szabad Kossuth Rádió elveivel.⁵⁴

Szirmai azonban ezután nem fordult el a megalakult új hiteles médiától. Hitt az új rádió *ars poeticájában*, amit Örkény István fogalmazott meg 1956. október 30-án, és tett közzé a Szabad Kossuth Rádióban. A „*Magyar Rádió Forradalmi Bizottságának kiáltványából*” idézzük: „*Kedves hallgatóink – kezdte a felolvasást Basa György.⁵⁵ – Ebben az órában új fejezetet nyitunk a magyar rádiózás történetében. A rádió hosszú évekig a hazugság szerszáma volt. Parancsokat hajtott végre. Hazudott éjjel, hazudott nappal, hazudott minden hullámhosszon. Még a minap, hazánk újjászületésének órájában sem bírta abbahagyni a hazugságot. De ez a harc, amely az utcán kivívta a nemzet szabadságát és függetlenségét, a rádió falai közt is fellángolt. Akik a hazugság hirdetői voltak, e perctől fogva nem munkatársai többé a Magyar Rádiónak, mely ezentúl joggal viselheti Kossuth és Petőfi nevét. Mi, akik itt állunk a mikrofon előtt, mi új emberek vagyunk ezen a helyen. A jövőben a régi hullámhosszon új hangokat fognak hallani. Ahogy híressé vált régi-régi eskümintá követeli, az igazságot, a teljes igazságot és semmi mást, csak az igazságot fogjuk elmondani. Egy részecske vagyunk az ország testéből. Kérjük, adják meg azt a figyelmet munkánknak, mely minden dolgozó magyar embernek jár. Mi az egész forradalmi mozgalom szószólóinak valljuk magunkat, és a magyar nemzet hangját akarjuk hallatni ország-világ előtt. A rádió régi vezetőit és munkatársainak egy részét leváltottuk. Kelt Budapest, 1956. október 30-án.*”⁵⁶

Az elhangzott nyilatkozat a rádió új korszakának bejelentésére szolgált, s a rádiós közösség programját adta hírül. Ez azoknak az embereknek az ígéretét jelentette, akik hallgatóik számára garanciát kívántak nyújtani. A mondat Örkény műve volt, a hang és az elhangzó szöveg jelentése azonban már nem pusztán az övé. Az '56-os forradalomban és a szabadságharcban megfogalmazott követeléseket a bukás után végül azok valósították meg, akik a bukás okozói voltak: az 1955-ben rehabilitált Szirmai István, az 1956-ban a rádiót vezető Benke Valéria, és a Szabad Kossuth Rádióból kizárt,

⁵⁴ MTVA KI Magyar Rádió személyi dossziéki gyűjteménye 1945–1956 között, Szirmai Ottó.

⁵⁵ Basa György (Budapest, 1914. augusztus 10. – Veszprém, 1967. január 4.); színész. Forrás: *Magyar életrajzi lexikon*, III. (kiegészítő) kötet A-Z. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 58. o.

⁵⁶ *A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében október 23–november 9.* Második kiadás. A bevezetést írta: Pozsonyi Károly. A Híd fő Baráti körének kiadása, San Francisco, [1981.] 157. o. Lásd még *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23 – november 9.* Főszerkesztő: Gyurgyák János. Századvég Kiadó és Nyilvánosság Klub Budapest, 1989. 236. o.

1959-ben az újságírás szabad eszméért vértanúhalált szenvedett Szirmai Ottó.⁵⁷ Szirmai István és Benke Valéria mindketten mindent megtettek a szabadságharc leverése után, hogy a megfogalmazott követelések megvalósításra kerüljenek. Hála a két „bukott rádióelnöknek”, Szirmai Ottó kivételével egyetlen rádiós sem szenvedett vértanúhalált koncepciók pere lefolytatása után.⁵⁸

Szirmai és Benke ajánlásainak nagy szerepe volt a hármas lektori intézmény megszüntetésében és a káderpolitika megváltoztatásában. Az intézményben a '60-as évekre a megfelelő belső szakmai képzések megindítása után, megkezdődhetett a szakmai műhelyek kialakítása. A forradalmat és szabadságharcot ugyan fegyverrel leverték, de az igazságra való törekvés eszméje mégis diadalt aratott. Ideillőnek érzem zárásként Németh László szavait, amelyek a forradalmat követő kiegyezésre jó mottót adnak: *„Ahogyan a forradalmi napok alatt lépésről-lépésre a nemzet hangja vette át a szólamvezetést, ugyanúgy a nemzet ereje mutatkozott meg a kibontakozásban, sőt még a fegyveres letiportatásban is.”*⁵⁹

⁵⁷ MTVA KI Magyar Rádió, Haraszthy Elemér hagyatéka.

⁵⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára. Legfelsőbb Bíróság. Titkos ügykezelési (TÜK) iratok XX 5 h 35. doboz TNbf. 52/1958. Lásd még Budapest Főváros Levéltára XXV.60.e – Fővárosi Főügyészség iratai. TÜK büntető iratok. Lásd még Budapest Főváros Levéltára – XXV.4.f - 1958 - 8005 Fővárosi Bíróság, titkos ügykezelés alól kivont perek iratai.

⁵⁹ *A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében október 23–november 9.* Második kiadás. A bevezetést írta: Pozsonyi Károly, A Hídfő Baráti körének kiadása, San Francisco, [1981.] 8. o.